

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ANLAMLARI VE KULLANIMLARI İTİBARIYLA
KUR'AN'DA EKONOMİYLE ALAKALI KELİMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebubekir ALPASLAN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ

TOKAT-2024

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Faysal Arpaguş danışmanlığında hazırlamış olduğum “Anlamları ve Kullanımları İtibariyle Kur’an’da Ekonomiyle Alakalı Kelimeler” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

15/04/2024

Ebubekir Alpaslan

JÜRİ KABUL VE ONAY

Ebubekir Alpaslan tarafından hazırlanan “**Anlamları ve Kullanımları İtibariyle Kur’an’da Ekonomiyle Alakalı Kelimeler**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 02/04/2024 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)	İmzası
Üye (Başkan) : Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÖZTÜRK	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAZAN	

İTHAF

Çalışmamı sevgili eşim Şeyma'ya ithaf ediyorum.

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Âlemlerin Rabbi Allah’a sonsuz hamdolsun. Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed’e (s.a.v.) salât-u selâm olsun. Öncelikle yapılan çalışmanın ilim dünyasına faydalı olması ümidiyle...

Çalışmada, Kur’an’da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin anlamları ve kullanıldıkları bağlamlar üzerine derinlemesine bir analiz sunma amaçlanmaktadır.

Kuran-ı Kerim’de ekonomiyle alakalı pek çok kelime vardır. Bu kelimelerin yapısı, anlamı ve kullanıldığı bağlam inceleneceğinden dolayı semantik analizden yararlanılacaktır. Çalışmanın temel odak noktası semantik analiz değildir. Yalnızca Kur’an’da ekonomiyle alakalı kelimelerin bağlamını derinlemesine incelemeye yardımcı olacaktır.

Bu itibarla araştırmanın giriş bölümünde, konusu ve önemiyle birlikte yöntem ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde *kavramsal* açıdan, Kur’an, semantik ve ekonomi kavramları incelenmiştir. İkinci bölümde ise Kur’an’da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin anlamları ve kullanımları incelenmiştir.

Araştırma konusunun belirlenmesinde ve tamamlanmasında emeği geçen danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Faysal Arpaguş’a en içten saygılarımı ve şükranlarımı sunarım. Çalışma sürecimde daima yanımda olan ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili eşim Şeyma Alpaslan’a teşekkür ederim.

Ebubekir ALPASLAN

ÖZET

ANLAMLARI VE KULLANIMLARI İTİBARIYLA KUR'AN'DA EKONOMİYLE ALAKALI KELİMELELER

Alpaslan, Ebubekir

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ

Nisan 2024, viii + 67 sayfa

Kur'an, Müslümanların kutsal metni ve rehberidir. İçerdiği mesajlar, hayatın her alanında yönlendirici niteliğe sahiptir. Bu bağlamda Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin incelenmesi, İslâm'ın ekonomiye bakış açısını anlama ve modern ekonomik düşünceye bu bakış açısını işleme noktasında önemli bir adımdır. Çalışma, Kur'an'da yer alan ekonomiyle alakalı kelimelerin farklı bağlamlardaki kullanımlarını analiz etmiştir. Kelimelerin farklı bağlamlardaki kullanımlarını belirlemede ve İslâm'ın ekonomi anlayışını daha iyi anlamada semantik yöntem araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin analizini yaparak bu kelimelerin anlamlarını derinlemesine incelemeyi ve kullanımlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ilgili kelimelerin kök ve anlamları, Kur'an'daki kullanım sıklığı ve geçmişteki kullanımlarıyla modern kullanımları arasındaki bağlamlar incelenmiştir. Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin incelenmesi için çalışmada kavramsal analiz yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimeler tespit edilmiş ve bu kelimelerin kök ve anlamları incelenmiştir. Daha sonra bu kelimelerin farklı ayetlerdeki kullanımları, tefsirler ve ilgili sözlüklerden yararlanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Dil, Semantik, Ekonomi.

ABSTRACT

WORDS RELATED TO ECONOMY IN THE QURAN IN TERMS OF THEIR MEANING AND USAGE

Alpaslan, Ebubekir

Master's Degree, Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Faysal ARPAGUŞ

April 2024, viii + 67 pages

The Qur'an is the sacred text and guide for Muslims. The messages it contains have a guiding quality in every aspect of life. In this context, analyzing the economic vocabulary in the Qur'an is an important step towards understanding Islam's perspective on economics and incorporating this perspective into modern economic thought. The study analyzed the use of economy-related words in the Qur'an in different contexts. The semantic method was used as a tool to determine the use of words in different contexts and to better understand the Islamic understanding of economics. In this context, it aims to analyze the words related to the economy in the Qur'an, to examine the meanings of these words in depth and to determine their usage. To this end, the roots and meanings of the related words, the frequency of their use in the Qur'an, and the contexts between their past and modern usage were analyzed. Conceptual analysis method was used in the study to examine the words related to economy in the Qur'an. First of all, the words related to economy in the Qur'an were identified and their roots and meanings were analyzed. Then, the usage of these words in different verses is analyzed by making use of commentaries and related dictionaries.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Language, Semantic, Economy.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1. Kur’ân-ı Kerim.....	3
1.1. Etimolojisi	3
1.2. İniş Süreci.....	4
1.3. Kaynağı	5
1.4. Muhafazası	5
2. Semantik.....	7
2.1. Tanımı ve Tarihi.....	7
2.2. Kur’an ve Semantik Analiz	8
3. Ekonomi	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
ANLAMLARI VE KULLANIMLARI İTİBARIYLA KUR’AN’DA EKONOMİYLE ALAKALI KELİMELER.....	10
1. Ekonomiyle Doğrudan İlintili Kelimeler	10
1.1. İktisat.....	10
1.2. Ticaret.....	12

1.3.	İşterâ/Şirâ.....	13
1.4.	Bey‘	14
2.	Para Birimine Vurgu Yapan Kelimeler	15
2.1.	Dînâr (Altın Para).....	15
2.2.	Dirhem (Gümüş para).....	16
3.	Varlığa Vurgu Yapan Kelimeler	17
3.1.	Mal.....	17
3.2.	Nimet	18
3.3.	Bidâ‘a	20
3.4.	‘Araz.....	21
3.5.	Hak	22
3.6.	Kenz.....	24
3.7.	Ġanimet	25
3.8.	Metâ’	26
4.	Borca Vurgu Yapan Kelimeler.....	26
4.1.	Deyn	26
4.2.	Rehin	28
4.3.	Ecr, Ücret.....	29
4.4.	Semen	31
4.5.	Ceza	32
4.6.	Ġarz-ı Hasen.....	34
5.	Zenginliğe Vurgu Yapan Kelimeler.....	35
5.1.	Ġanî	35
5.2.	Teraf	36
5.3.	Sea’	37
5.4.	Meysera	38

6.	Yoksulluğa Vurgu Yapan Kelimeler.....	38
6.1.	Fakir.....	38
6.2.	İbnü's-Sebîl	39
6.3.	'Ayle.....	40
6.4.	Be's.....	40
6.5.	Dank	41
6.6.	Darr.....	41
6.7.	Meskene.....	42
6.8.	İmlâk.....	43
7.	Kazanca Vurgu Yapan Kelimeler	44
7.1.	Kesb.....	44
7.2.	Rızk	45
7.3.	Ribh	46
8.	Haksız Kazanca Vurgu Yapan Kelimeler	46
8.1.	Ribâ	46
8.2.	Ġull.....	48
9.	Malın Helâk Olmasına Vurgu Yapan Kelimeler.....	48
9.1.	Helâk	48
9.2.	İsraf.....	49
9.3.	Hüsran	50
10.	Malın Başkasından Esirgenmesine Vurgu Yapan Kelimeler.....	51
10.1.	Buĥl (Cimrilik).....	51
10.2.	Şuĥĥ.....	51
11.	Malın Karşılıksız Verilmesine Vurgu Yapan Kelimeler.....	52
11.1.	İnfak.....	52
11.2.	Zekât.....	53

11.3. Sadaka	55
11.4. Hayr	56
11.5. İhsan	58
SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA	62

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin (Oğlu)
Bk.	: Bakın
b.y.	: Basım yeri
c.c.	: Celle celâluh
çev.	: Çeviren
ö.	: Ölümü
s.a.v.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkik Eden
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim, İslâm'ın kutsal kitabı olup müminler için yol gösterici bir kaynaktır. Kur'an'a göre insan, başıboş¹ ve amaçsız değil² aksine yüce gayeler için³ yaratılmıştır. Yüce gayelerle yaratılmış olan insanın gayesi, yaratıcısını tanımak, ona itaat etmek ve iradesi doğrultusunda bir hayat yaşamaktır. Kur'an-ı Kerim, insanın bu gayesine ulaşmak için birtakım yönlendirmeler yapmıştır.

Kur'an-ı Kerim, içerdiği mesajlar ve kavramlarla sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın birçok yönünü etkilemektedir. Ekonomik sistemlerin yönlendirilmesinde dini metinlerin rolü, geçmişte olduğu gibi günümüzde de vardır.

Çalışmanın amacı, Kur'an'da ekonomiyle alakalı kelimelerin anlamlarını ve kullanımlarını analiz ederek bu kelimelerin önceki dönemlerdeki kullanımıyla günümüzdeki kullanımı arasındaki bağlamı ortaya koymaktır. Bu bağlamda, semantik analizden yararlanılarak ilgili kelimelerin farklı kullanımları ve anlamları arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılacaktır. Çalışma, Kur'an'daki ekonomik kavramların tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl değiştiğini anlamaya ve İslâm'ın ekonomik düşüncesini daha iyi kavramaya yarar sağlaması açısından araştırmanın önemini vurgulamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Kur'an, ekonomi ve semantik kavramları incelenecektir. İkinci bölümde, Kur'an'da ekonomiyle alakalı kelimelerin anlamları ve kullanıldıkları bağlam incelenecektir. Sonuç bölümünde ise, tüm bu incelemelerden elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmada, Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin analizi için kavramsal analiz yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle ilgili kelimeler tespit edilmiş ve bu kelimelerin kök ve türevleri araştırılarak sözlük anlamları incelenmiştir.

Araştırmada sözlük olarak Cürçânî (ö.816) *Ta'rifât*, Tehânevî (ö.1158) *Keşşâfu Istılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, İbn Dureyd (ö.321) *Cemheretu'l-luğa*, Ezherî (ö.370)

¹ el-Kıyâme, 75/36.

² ez-Zâriyât, 51/56.

³ et-Tîn, 95/4.

Tehzîbü 'l-luġa, Sâhib b. 'Abbâd (ö.385) *el-Muĥît fî 'l-luġa*, İbn Fâris (ö.395) *Mücmelü 'l-luġa*, Cevherî (ö.400) *es-Sıĥaĥ*, İbn Manzûr (ö.1232), *Lisânu 'l-'Arab*, Ahmed b. Fâris (ö.1004), *Mu'cemu Mekâyısı 'l-luġa*, Muhammed Umâra, *Kâmûsu 'l-muštalahâtî 'l-iktisâdiyye fî 'l-ĥaġâratî 'l-İslâmiyye* eserlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma, Kur'an ekseninde yapılmış bir çalışma olduğundan dolayı ilgili kelimelerin Kur'an'daki farklı mânâları ve kullanımları için bu doğrultuda yazılmış sözlüklerden ve farklı tefsirlerden yararlanılmıştır. Tefsir olarak Zemahşerî (ö.538) *el-Keşşâf*, Mâturîdî (ö.944) *Te'vilâtü 'l-Kur'an*, Neseî (ö.710) *Medâriku 't-tenzîl*, Mukâtil b. Süleyman (ö.767) *Tefsir-i Kebîr*, İbn Cerîr et-Taberî (ö.923) *Câmiu 'l-beyân*, Râzî (ö.1219) *Mefâtihu 'l-gayb*, Beydavî (ö.1319) *Envâru 't-tenzîl ve Esrâru 't-te'vîl*, Sâbûnî (ö.2021) *Safvetü 't-tefâsîr* eserlerinden; sözlük olarak ise Isfehânî (ö.502) *el-Müfredat*, Firûzabâdî (ö.817) *Besâir* eserlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmada sürecinde, daha önce yapılmış akademik çalışmalardan da faydalanılmıştır. Semantik analiz yönteminden bahsedildiği için bu doğrultuda birtakım araştırmalar ve okumalar yapılmıştır. Toshîhiko Izutsu'nun *Kur'an'da Tanrı ve İnsan* eseri ile *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar* eseri bunların başında gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Kur'ân-ı Kerim

1.1. Etimolojisi

Kur'ân kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kabul edilen görüşe göre Kur'ân lafzı, *ka-ra-e* قرأ fiilinden türemiş olup, “okumak, toplamak” anlamlarına gelmektedir. Okurken harf ve kelimeleri topladığından dolayı bu isim verildiği iddia edilmiştir.⁴ Kur'an'da Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir.*”⁵ Başka bir görüşe Kur'ân diye isimlendirilmesinin sebebi tüm ayetleri içerdiğinden dolayıdır.⁶

Daha zayıf görüşe göre ise, el-kurân (القرآن) şeklinde hemzesizdir. Bu şekliyle Kur'ân kelimesinin anlamı, Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilmiş özel bir isimdir.⁷

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ismi vardır. Bunlardan en meşhurları Muhammed Tâhir b. Âşûr'a göre: Kur'ân, Tenzîl, Kitab, Furkân, Zıkr, Vahiy, Kelâmullah'tır.⁸

Bazı âlimlere göre, Kur'an diye isimlendirilmesi, diğer bütün ilâhî kitapların meyvesini/semesini topladığı içindir.⁹ Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “*Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman edenler için bir rahmet ve hidayettir.*”¹⁰

Çeşitli tanımların ardından, tüm görüşler büyük ölçüde bir araya getirilerek kapsamlı bir tanım yapılmıştır:

“Kur'ân, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen, Mushaflarda yazılan,

⁴ Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân, thk. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî (Dimaşk; Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 842.

⁵ el-Kiyâme, 75/17.

⁶ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Atfâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/65.

⁷ Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 6/150.

⁸ Abdülhamit Birışık, “Kur'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 20 Şubat 2024).

⁹ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân, 842.

¹⁰ Yûsuf, 12/111.

tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûcize bir kelâmdır.”¹¹

Kur’ân lafzı, Kur’ân-ı Kerim’de 71 defa geçmektedir. “*O halde, onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.*”¹² Bu ayette okunuş, kıraat, ezbere okumak manasındadır.¹³

“*Kendilerine ayetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar, ‘Bundan başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir’ dediler...*”¹⁴ Bu ayette *Kur’an-ı Kerim* anlamındadır.

“*Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını, çünkü sabah namazı şahitlidir.*”¹⁵ Bu ayette ise, Kur’ân kelimesi, mecazen *sabah namazı* manasında kullanılmıştır.¹⁶

1.2. İniş Süreci

Kur’ân-ı Kerim’in, Yüce Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber’e (s.a.v.) indirilen ilâhî bir kaynak olduğu, Müslümanlar tarafından kabul edilen genel bir kanaattir.

Kur’an-ı Kerim, bir vahiy ürünü¹⁷ olmakla birlikte evrensel bir kitaptır. Dolayısıyla ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’den (a.s.) günümüze kadar tüm insanlara hitap etmektedir.¹⁸ Sadece indiği dönemin insanlarına has değildir.

Kur’an-ı Kerim, insanlara ulaşıncaya kadar birtakım aşamalardan geçmiştir. Asıl konumuz olmadığından dolayı kısaca bu aşamalara değinmek yeterli olacaktır. Genel kabule göre Kur’an-ı Kerim, Levh-i mahfuzdan *Beytü’l-izze* denilen yere toptan (inzâl)

¹¹ Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *İrşâdu’l-fuhûl ilâ Tahkîki’l-hakki min ‘İlmi’l-uşûl*, thk. eş-Şeyh Ahmed ‘İzzu ‘Înâye (Dimaşk: y.y., 1419/1999), 1/88.

¹² el-Kıyâme, 75/18.

¹³ Ebû’l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥaḳâiki’l-Ġavâmiḍi’t-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407), 6/1052.

¹⁴ Yûnus, 10/15.

¹⁵ İsrâ, 17/78.

¹⁶ Ebû Sa‘îd ‘Abdullâh b. ‘Omer el-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve Esrâru’t-te’vîl*, thk. Muhammed ‘Abdurrahman el-Mar‘aşlî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1418), 3/264.

¹⁷ Ebû’l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî ‘İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 15/380.

¹⁸ el-Bakara, 2/185.

indirilmiştir.¹⁹ Cebrâil de (a.s.) oradan Peygamber Efendimize (s.a.v.) yaklaşık 23 yılda parça parça indirmiştir.²⁰ Bu indirmede Kur'an'ın lafzı kadîm olduğu gibi manası da kadîmdir.²¹

Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre, Kur'an, Efendimize (s.a.v.) Ramazan ayında²² ve Kadir gecesinde²³ indirilmeye başlamıştır. Hz. Âişe'den (r.anhâ) gelen rivayete göre, Hz. Peygambere (s.a.v.) ilk vahiy kırk yaşında gelmiştir.²⁴

1.3. Kaynağı

Kur'an-ı Kerim ilâhî kaynaklı bir kitaptır. Allah, birçok ayette bunu ifade etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: “...Bu Kur'an bana, hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi...”²⁵ “Rabbinden sana vahyolunana uy...”²⁶ “...İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşündürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”²⁷

Kur'an-ı Kerim'in ilâhî kaynaklı olduğuna delil olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmî olmasına rağmen Kur'an gibi bir mucizeyi insanlara bildirmesi gösterilebilir. Ayrıca dönemin Arap müşrikleri edebiyat konusunda oldukça ileri olmalarına rağmen ümmî bir kimsenin getirdiklerine karşı koyamamışlardır. Ümmî bir peygamberin getirmiş olduğu Kitabın hala geçerli olması, bir benzerinin asla getirilemeyeceği onun ilâhî kaynaklı olduğunu açıkça göstermektedir.

1.4. Muhafazası

Tarihten bugüne kadar, Kur'an'a, kendisinden olmayan bâtil bir şey ilâve edilememiştir. İçerdiği hükümler ve koyduğu sınırlar değişmemiştir. Bu bağlamda Allah-u Teâlâ Kur'an'ın korunmasının bizzat kendisine ait olduğunu bildirmiştir.²⁸ Bu koruma

¹⁹ Mennâ'u'l-Kattân, *Mebâhiş fi 'ulûmi'l-Kur'an* (Beyrût: Mektebetü'l-ma'ârif, 2000), 1/35.

²⁰ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdîr eş-Şâfi'î ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrâhîm (b.y.: Dâru 'İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1376/1957), 1/228.

²¹ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, 230.

²² el-Bakara, 2/185.

²³ el-Kadr, 97/1.

²⁴ Kur'an tarihi ve nüzulü hakkında detaylı bilgi için bk. Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 70-75.

²⁵ el-En'âm, 6/19.

²⁶ el-En'âm, 6/106.

²⁷ en-Nahl, 16/44.

²⁸ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*, çev. Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 5/140.

hem Kur'an'ın inişini hem de indikten sonrasını kapsamaktadır. İnişi esnasındaki korumaya dair Allah-u Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Hakikaten biz (cinler) göğü yokladık, onu güçlü muhafızlar ve alev toplarıyla doldurulmuş bulduk. Hâlbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturulabilecek yerlerinde otururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşıyor.”*²⁹

Kur'an-ı Kerim indirildikten sonra çeşitli yollarla muhafaza edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Kur'an'ın yeryüzündeki muhafazası ilk etapta Efendimiz'in (s.a.v.), gelen vahyi ezberlemesi, vahiy kâtiplerine ezberletmesi ve yazdırması şeklinde olmuştur. Daha sonra cem' edilmesi, derlenmesi şeklinde devam etmiştir.³⁰

Tarih boyunca Müslümanlar tarafından, Kur'an'ın okunmasına, öğretilmesine, ezberlenmesine, içerdiği mesajların hayata uygulanmasına oldukça önem verilmiştir. Hatta Kur'an'ı muhafaza uğruna birçok savaşlar yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim, Müslümanlar için dini bir metin olmanın ötesinde rehber ve yaşam tarzının belirleyicisi olmuştur.

İslâm'ın yayılmasında Kur'an, önemli bir rol oynamıştır. İslâm'ın farklı bölgelere yayılmasıyla birlikte Kur'an, farklı dillere tercüme edilmiştir. Bu sayede bölgedeki insanlara Kur'an'ın öğretilmesi daha kolay olmuştur.

Tarihten günümüze kadar Kur'an'ın doğru anlaşılması için birtakım çalışmalar yapılmıştır. Müslüman âlimler, Kur'an'ın içerdiği mesajları en doğru şekilde aktarmak adına yoğun bir mesai harcamıştır. Bunun sonucunda birçok Kur'an tefsiri kaleme alınmıştır. Âlimler, Kur'an'ın her kelimesini ve ayetini derinlemesine incelemiştir.

Müslüman toplumlar, her dönemde Kur'an'ı ezberleyen ve düzenli olarak okuyan hafızlar yetiştirmiştir. Bu artık önemli bir ibadet ve kültürel değer haline gelmiştir.

²⁹ el-Cin, 72/8-9.

³⁰ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 86.

2. Semantik

2.1. Tanımı ve Tarihi

Semantik kelimesi, Grekçe *sémantikéden* gelme bir kelime olup, anlam veren, anlamını belirten demektir.³¹ Bir disiplin olarak *semiologic*=*anlambilimi* anlamına gelir. Arapçada '*ilmu 'l-ma 'nâ* (علم المعنى) olarak ifade edilmiştir.³²

Semantik ismi ilk defa *Michel Breal*'in 1883 yılında kaleme aldığı makalede kullanılmıştır. Bundan dolayı semantiğin kurucusu olarak bilinmektedir. Michel, semantiği tarihsel bir konuma koyması açısından ilklere aittir.³³

Semantik adıyla bir bilim dalının doğuşu 19. ve 20. yüzyıllara dayansa da anlama duyulan ilgi daha eskilere dayanmaktadır. Arap bilginleri, Batılılardan çok daha önce semantik ile ilgilenmiştir.³⁴ Çünkü Arap dili diğer dillere nazaran daha zengindir. Ayrıca Arap toplumlarındaki lehçe farklılığının çokluğu da buna bir etkidir.³⁵ Zira bu durum bir kelimenin, anlamının daralmasına veya genişlemesine sebep olabilmektedir. Hal böyle olunca kelime üzerine araştırma yapmak önem arz etmektedir. Bu tür araştırmalar ve farklılıklar dili zenginleştirmektedir.

Semantik, bir bilim dalı olarak, kelimelerin anlam çerçevesiyle ilgilenmektedir. Bir kelimenin veya bir kavramın anlam çerçevesine ulaşmak için öncelikle o kelimenin veya kavramın etimolojisi bilinmelidir. Aksi halde *semantik*, konuyu bilmeyen bir kimse için karmaşık bir hâl alabilmektedir.³⁶

Günümüzde semantik denilen şey, garip bir şekilde karmaşık bir alan konumundadır. Konuyu bilmeyen birinin, semantiğin ne olduğuna dair genel bir bilgi sahibi olması bile oldukça zordur.³⁷

Izutsu'nun anladığı şekliyle semantik;

“Bir dili, sadece konuşma ve düşünmenin aracı olarak değil, ondan daha önemlisi, kendilerini çevreleyen dünyayı anlamının ve yorumlamanın bir

³¹ Alfred Korzybski, *Science and Sanity* (New York: Institute of General Semantics, 1994), 19.

³² İsmail Yakıt, “Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi” 1 (1994), 17.

³³ Muhammed es-Seyyid Ali el-Belâsi, “Arap Dili Semantiği”, çev. Celalettin Divlekçi 4 (1997), 72.

³⁴ Abdulgaffar Hilâl, *'İlmu 'l-luga beyne 'l-kadîm ve 'l-hadîs* (Mısır: Hukûku't-tab' ve'n-neşr, 1986), 235.

³⁵ Hilâl, *'İlmu 'l-luga beyne 'l-kadîm ve 'l-hadîs*, 273.

³⁶ Toshiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 32.

³⁷ Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 32.

aracı olarak kullanan insanların *weltanschauung* 'unu (dünyayı şekillendirmek) yahut dünya görüşünü, en sonunda kavramsal olarak anlayabilmek amacıyla o dilin anahtar terimleri üzerine yapılan analitik çalışmadır.”³⁸

2.2. Kur'an ve Semantik Analiz

Araştırma Kur'an ekseninde olduğundan dolayı semantik analizin, Kur'an açısından önemini incelemek yerinde olacaktır. Zira semantik analiz, Kur'an'daki kelimelerin doğru anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Kur'an kavramlarını daha doğru anlama noktasında semantik metot, Kur'an'ın önerdiği bir metot olduğu söylenebilir. Nitekim Kur'an'da, *قرآنا عربيا* *kur'ânen 'arabiyyen*,³⁹ *لساننا عربيا* *lisânen 'arabiyyen*⁴⁰ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler Kur'an'ın Arapça olduğunu ifade etmekle birlikte Arapçayı bir dil haline getiren temele veya köke inildiğinde daha iyi anlaşılacağını ima etmektedir. Çünkü Kur'an'ın Arapça olduğunu ifade etmek Araplaşmadığına vurgu yapmaktır. Bundan dolayı kelimelerin öz Arapçadaki köklerine inmek gerekmektedir. Dolayısıyla semantik bağları oluşturmaktır.⁴¹

Kur'an'ın semantiği sadece Kur'an'ın âlem tasavvuru manasında anlaşılmalıdır. Esas itibarıyla, bu Mushaf karşısında varlık dünyasının nasıl yapılandırıldığı, âlemi oluşturan unsurların neler olduğu ve bunların birbirleriyle olan ilişkileriyle meşgul olmaktır. Zira Kur'an'daki kelimeler, kavramlar veya ayetler birbirinden bağımsız değil, aksine birbirleriyle sıkı bir bağ içindedir.⁴²

3. Ekonomi

Ekonomi, insanların maddi istek ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla giriştiği üretim, bölüşüm ve tüketim etkinliklerinden kaynaklanan toplumsal ilişkiler bütünü inceleyen bilim dalıdır.⁴³ Yine başka bir tanımda ekonomi, kıt kaynakların nasıl

³⁸ Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 34.

³⁹ Yûsuf, 12/2; Tâhâ, 20/113; ez-Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; eş-Şûrâ, 42/7; ez-Zuhuf, 43/3.

⁴⁰ el-Ahkâf, 46/12.

⁴¹ Yakıt, “Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, 20-21.

⁴² Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 34-35.

⁴³ Fikret Şenses, *İktisada Giriş* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017), 34.

dağıtıldığını ve üretilen malların hangi şartlarda mübadele edildiğini araştıran bilim dalıdır.⁴⁴

Ekonomi kavramına İslam çerçevesinde bir tanım yapılacak olursa:

“Yaratılmışların en üstünü olan insanın meşru ihtiyaçlarını karşılamak üzere kaynak israfına gidilmeksizin, mevcut imkânlar çerçevesinde sınırlı kaynakları kullanarak üretilen mal ve hizmetlerin adaletli bir şekilde bölüşülmesine olanak sağlayan, bireyin özgür iradesiyle yapacağı tercih ile kamu yararı ve kâinatın dengesinin uyumu esasına dayalı olarak kaynak tahsisini gerçekleştiren, ahlâkî değerlere haiz, meşruiyetini Kur’an-ı Kerim ve Sünnetten alan ekonomik bir anlayıştır.”⁴⁵

Ekonomi kavramına her ne kadar İslam çerçevesinde bir tanım yapılmışsa da bu kavram Kur’an ve Sünnette *iktisat* kavramıyla tabir edilmiştir. Ekonomi kavramıyla iktisat kavramı arasında anlam veya işleyiş açısından hiçbir fark yoktur. Öyle ki hem modern çağda hem de geçmişte her iki kavram da birbirinin yerine kullanılmıştır.

⁴⁴ Ali Rıza Gül, “İslam İktisat Düşüncesinin Kur’an’daki Temelleri” 51/2 (2010), 31.

⁴⁵ Mehmet Yüce, “İslam Ekonomisinde Temel İlkeler”, (2021), 66.

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAMLARI VE KULLANIMLARI İTİBARIYLA KUR'AN'DA EKONOMİYLE ALAKALI KELİMELER

1. Ekonomiyle Doğrudan İlişkili Kelimeler

1.1. İktisat

İktisat kelimesi, Arapçada *ka-şa-de* (قصد) kökünden türeyen *ifti'âl* babının mastarıdır. Lügatte, yolun istikâmette olması, ifrat ve tefritin ortası, yolun düzgün olması gibi manalara gelmektedir.⁴⁶

İstilahta iktisat bireysel ve toplumsal olarak serveti ve malları yönetme, biriktirme, dağıtma veya paylaşırma bilimidir.⁴⁷ Kask kelimesi Türkçede genel manada, amaç, istek ve maksat anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁸

İktisat, tarihi açıdan tartışmalı olmakla birlikte, bazı araştırmacılar, *A. Smith'in* 1776 tarihinde yazdığı *Milletlerin Zenginliği* adlı eseriyle başlatır.⁴⁹

Türkçemizde iktisat kelimesi doğrudan ekonomi yerine kullanılmaktadır.⁵⁰ Araplarda ise ilk başta günümüzdeki gibi kavramsal anlamıyla kullanılmamıştır. Mesela, “قصد طريق” terkininde *doğru yol* anlamında; “قصدت العود قصدا” terkininde *kırmak* anlamında kullanılmıştır. Hemen her konuda orta yollu olmak, israf ve cimrilik arasında olmak, tutumlu olmak gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁵¹ Günümüzde *iktisat etmek/yapmak* tabiri de Arapların kullanımına benzemekte olup, *tasarruf etmek* anlamındadır.⁵²

⁴⁶ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 847; Muhammed 'Umâra, *Ķâmûşu'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye* (Beyrût: Dâru's-şurûk, 1993), 59.

⁴⁷ 'Umâra, *Ķâmûşu'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye*, 59.

⁴⁸ “<https://kurankelimeleri.com/kaf/kaf-sad-dal/>” (Erişim 24 Mart 2024).

⁴⁹ Orhan Kurmuş, *Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu* (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), 14.

⁵⁰ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: İz Yayınları, 1996), 1719.

⁵¹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 2/524.

⁵² Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1719.

Batı’da ekonominin ortaya çıkmasından sonra, maddi konularda orta yollu olmak, harcamalarda ifrata (aşırıya) kaçmamak⁵³ gibi manaları sebebiyle iktisat kelimesi, *ekonomi* kavramının yerine kullanılmaya başlanmış ve kavramlaşmıştır.⁵⁴

Kur’an’da iktisat kavramı ifti’âl babının ism-i fâil formunda 3 ayette geçmektedir. Bunlardan birincisi, “*Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi de orta durumdadır.*”⁵⁵ ayetidir. Ayette *muktesid* şeklinde gelmiş olan bu kelime, tam orta yolu tutan ve iki uç arasında denge kuran kimsedir.⁵⁶ Ayetteki kullanımına bakıldığında iktisat kelimesinin henüz kavramlaşmadan önceki Araplardaki kullanımıyla aynı olduğu görülmektedir.

İktisat kelimesinin aynı formda geçtiği diğer ayet şudur: “*İçlerinde aşırılığa kaçmayan bir zümre var...*”⁵⁷ Bu ayette *muktesid* kelimesi, ifrat ve tefritten kaçınıp orta yollu olmak manasındadır.⁵⁸ İktisat kelimesinin *muktesid* şeklinde geçtiği üçüncü ayet: “*...Allah kendilerini karaya sağ salım çıkardığında içlerinden bir kısmı ortada kalır...*”⁵⁹ Bir kısmı orta yolda kalır ifadesi, küfür ve zulümde aşırıya kaçmaz anlamında kullanılmıştır.⁶⁰

“*Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.*”⁶¹ ayetindeki “واقصد” ifadesi iktisat kelimesiyle aynı kökten olup, ölçülü olmak anlamındadır.⁶²

Tüm bu veriler doğrultusunda Kur’an’da *iktisat* kelimesinin, günümüzdeki gibi *ekonomi* anlamında kavramlaşmış haliyle kullanılmadığı söylenebilir. Din ve dini yaşantıda, yaşam tarzında orta yollu olmak, şeklinde kullanılmıştır. Bu manalar, Arapların ilk dönemlerde kullandığıyla hemen hemen örtüşmektedir.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu ‘l-‘Arab*, 3/354.

⁵⁴ Ebû Tâhir Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu ‘l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Okyânûsu ‘l-basîṭ fi tercemeti ‘l-kâmûsi ‘l-muḥîṭ)*, çev. Ahmed Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/1557.

⁵⁵ el-Fâtır, 35/32.

⁵⁶ Ebû ‘l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Ḥamevî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu ‘l-Munîr fi Ğaribi ‘ş-Şerhi ‘l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetu ‘l-‘İlmiyye), 2/504.

⁵⁷ el-Mâide, 5/66.

⁵⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥaḳâiki Ğavâmiḍi ‘t-tenzîl*, 2/498.

⁵⁹ Lokmân, 31/32.

⁶⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥaḳâiki Ğavâmiḍi ‘t-tenzîl*, 5/282.

⁶¹ Lokmân, 31/19.

⁶² Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu ‘l-luġa ve Şîḥâhu ‘l-‘Arabiyye*, 2/525.

1.2. Ticaret

Ticaret kelimesi, Arapçada *te-ce-re* (تجر) kökünden gelmektedir. Sözlükte, kazanç kastıyla yapılan alışveriş, malı daha çok değerlendirmek için harcamak, iş yapmak, anlamlarına gelmektedir.⁶³ Istilâhî olarak ticaret, *kâr ile satmak için bir şey satın almak veya mal mübadele etmek* anlamındadır.⁶⁴

Türkçede *türlü ürün, mal vb. alım satımı, kazanç amacıyla yürütülen alım satım etkinliği, bu etkinlikle ilgili bilim, alışveriş sonucu elde edilen, yararlanılan fiyat farkı, kâr* gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵

Cahiliye Araplarının ticareti genellikle içki ticaretine dayanmaktaydı. Öyle ki Araplarda tüccar, *içki satıcısı* olarak bilinmekteydi. Tacir, *bir işte mâhir, usta* anlamında mecazi olarak da kullanılmıştır.⁶⁶

Ticaret kavramı Kur'an-ı Kerim'de 9 defa zikredilmektedir. Kur'an, ticaret kavramını maddi anlamda kullandığı gibi manevî anlamda da kullanmıştır. “...*Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır...*”⁶⁷ Alışveriş, ihtiyaçları gidermek için meşrû kılınmıştır. Müslümanlar, tüm ticari işlemlerinde bu ayete sarılmıştır.⁶⁸ Bu ayette, ticaret, maddi anlamda kullanılmıştır.

“*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka...*”⁶⁹ Yine bu ayette karşılıklı mübadele şeklinde alışveriş manasında kullanılmıştır.⁷⁰

Kur'an'ın, “*Doğruya karşılık sapkınlığı satın alanlar işte onlardır. Bu sebeple ticaretle kâr etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır.*”⁷¹ ayetindeki ticaret kavramı

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/89; Mahmud Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 112.

⁶⁴ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 57; 'Umâra, *Qâmûsu'l-muştalahâtî'l-iqtisâdiyye fi'l-hazâreti'l-İslâmiyye*, 114.

⁶⁵ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 3568.

⁶⁶ Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 10/278-279.

⁶⁷ el-Bakara, 2/275.

⁶⁸ Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 6/7-9.

⁶⁹ en-Nisâ, 4/29.

⁷⁰ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Çurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964), 5/145.

⁷¹ el-Bakara, 2/16.

kâfirlerin, sapıklığı hidayete tercih ederek, imanı bırakıp inkârı almaları anlamında⁷² mecazi bir alım satımı ifade etmektedir. Nitekim bir tüccarın ticaret yapma amacı hem anaparasını muhafaza etmek hem de kâr etmektir. İşte bu münafıklar her ikisini de elde edememiştir. Çünkü anapara hidayettir. Ancak hidayetten dalâlete düştükleri için ellerinde dalâletten başka bir şey kalmamıştır. Her ne kadar ellerinde dünyevî menfaatler kalmış olsa da anapara olan hidayet olmadığı için kârlı olarak nitelendirilmemişlerdir.⁷³

Kur'an'ın ekonomi olgusunu işlerken üzerinde durduğu en önemli konu ticarettir.⁷⁴ Arap toplumunda ticaret ilk geçim kaynağıydı. Kur'an-ı Kerim, hüküm ve mana bakımından evrensel olmakla birlikte indiği dönemdeki insanların algılayacağı şekilde ifadeler kullanmaktadır. Nitekim Kur'an'ın Arapça olarak inmesinin sebebi, son peygamberin Araplar arasından seçilmiş olmasıdır. Yüce Allah her peygambere kendi kavminin diliyle hitap etmiştir.⁷⁵

1.3. İşterâ/Şirâ

İşterâ kelimesi *şe-re-ye* (شري) kökünden türemiş ifti'al babının mazi kalıbıdır. Sözlükte satmak veya satın almak anlamına gelmektedir. Bey' kelimesiyle eş anlamlıdır.⁷⁶ Türkçede doğrudan *işterâ* veya *şirâ* şeklinde kavramsal olarak bir kullanım bulunmamaktadır.

İşterâ kelimesi Kur'an'da farklı formlarıyla 25 defa geçmektedir.⁷⁷ Kur'an bu kelimeyi hakiki manada satın almak anlamında⁷⁸ kullandığı gibi mecazî anlamlarda da kullanmıştır. Nitekim “*Andolsun onlar, bunu (sihir) satın alan kimsenin ahiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı.*”⁷⁹ ayetindeki (اشترأ) lafzı Allah'ın kitabını şeytanların okuduklarıyla değiştirmek manasındadır.⁸⁰

⁷² et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 1/134.

⁷³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâikü Gavâmiidi't-tenzîl*, 1/218.

⁷⁴ Cengiz Güneş, 1, “Kur'an'ın Ticaret Dili ve Kavramları” 2 (2019), 106.

⁷⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/211.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/428; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Okyânûsu'l-basîṭ fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muḥîṭ)*, 6/5819.

⁷⁷ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 284.

⁷⁸ Yûsuf, 12/20.

⁷⁹ el-Bakara, 2/102.

⁸⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâikü Gavâmiidi't-tenzîl*, 1/464.

İşterâ kelimesi “İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah’ın rızasını kazanmak için canını verir.”⁸¹ ayetinde Allah’ın emirleri uğrunda nefsin satılması yani canın feda edilmesi anlamındadır.⁸² Yine “Allah’ın ayetlerini basit bir menfaate değiştiler, böylece insanları Allah yolundan engellediler.”⁸³ ayetinde Allah’ın ayetlerini az bir pahaya değiştirenler anlamındadır.⁸⁴

Kur’an’da işterâ kelimesi genelde mecazî manada kullanılmış olup tercih etmek, değiştirmek anlamındadır.⁸⁵ Buraya kadar işterâ kelimesinin manevî anlamları zikredilmiştir. Hakiki manada kullanıldığına örnek verilecek olursa: “Onu düşük bir fiyata, sayılı birkaç dirheme sattılar.”⁸⁶ ayeti örnek gösterilebilir. Nitekim bu ayette işterâ kelimesi hakiki manada satmak olarak kullanılmıştır.⁸⁷

Bu bilgiler ışığında denilebilir ki; işterâ kelimesi, kullanım olarak ticaret kavramı gibi alım satım anlamına gelmemektedir. Bu kavram çoğunlukla satın almak⁸⁸ nadiren de satmak⁸⁹ anlamında kullanılmaktadır.

1.4. Bey‘

Bey‘ kelimesi sözlükte, satış, alışveriş, malı mal ile değiştirmek, mutlak bir mübadele gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁰ Terim olarak ise satıcının müşteriye mal ya da fiyat karşılığında bir malı vermesidir. Bey‘ kelimesi de şirâ gibi çift anlamlıdır. Bundan dolayı taraflardan birine bâyi’ diğerine de müşterî denir.⁹¹

Bey‘ kelimesi kavramsal olarak Türkçede doğrudan kullanılmamıştır. Ancak işterâ kelimesinde olduğu gibi mana bakımından kullanılmaktadır. Tam karşılamsa da Türkçedeki bayilik kelimesi, bir maddeyi (sürekli) satma işi anlamında olup, bey‘

⁸¹ el-Bakara, 2/207.

⁸² Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Âhkâmi’l-Kur‘ân*, 3/153; et-Taberî, *Câmi‘u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur‘ân*, 1/509.

⁸³ et-Tevbe, 9/9.

⁸⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haşkâiki Gâvâmiği’t-tenzîl*, 3/28.

⁸⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm el-Kayravânî Yahyâ b. Sellâm, *et-Teşârîf li-Tefsîri’l-Kur‘ân mim mâ İštebehet Esmâuhu ve Taşarrafet Me‘ânih*, thk. Hind Şiblî (b.y.: y.y., 1979), 1/274.

⁸⁶ Yûsuf, 12/20.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Âhkâmi’l-Kur‘ân*, 9/237.

⁸⁸ Râğib el-İşfehânî, *el-Mufredât fi Ğaribi’l-Kur‘ân*, 549.

⁸⁹ ‘Umâra, *Kâmûşu’l-muştalahâti’l-iktisâdiyye fi’l-hazâratı’l-İslâmiyye*, 308.

⁹⁰ Râğib el-İşfehânî, *el-Mufredât fi Ğaribi’l-Kur‘ân*, 181; ‘Umâra, *Kâmûşu’l-muştalahâti’l-iktisâdiyye fi’l-hazâratı’l-İslâmiyye*, 104.

⁹¹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*, 3/1189; Feyyûmî, *el-Mişbâhu’l-Munîr fi Ğaribi’ş-Şerhi’l-Kebîr*, 1/69.

kelimesine yakındır. Bayi kelimesi ise Türkçeye geçerken anlamını muhafaza etmiş, *bazı maddeleri satma izni olan kimse, dükkân veya kuruluş* anlamında kullanılmıştır.⁹²

Bey‘ kelimesi Kur’an’da farklı formlarıyla 15 defa geçmektedir. Bu kavram (بائع) *bâye‘a* formunda geldiğinde ise içerisinde hukuk mübadelesi geçtiği için biat etmek, antlaşma yapmak anlamına gelmektedir.⁹³ Bu manaya şu ayet örnek gösterilebilir: “*Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar.*”⁹⁴ Bu ayette بايع lafzı muzâri formda gelmiş olup *biat edenler* manasındadır.⁹⁵

Bey‘ kelimesi, satmak manasında kullanıldığı gibi alışveriş manasında da kullanılmıştır: “*Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah’ın size verdiklerinden O’nun için harcama yapın.*”⁹⁶ Bu ayetteki alım satım hakiki manada değildir. Bu bağlamda ayetin manası şöyledir: “*Alım satım, arkadaşlık veya şefaât vasıtasıyla menfaatin gerçekleşmesi için vesile edilmeyen bir gün gelmeden önce...*”⁹⁷

Verilen bilgiler doğrultusunda bey‘ kelimesinin alışveriş anlamı taşıması itibarıyla ekonomi altında değerlendirilebilir. Kur’an’ın, bu kelimeyi hem maddî hem manevî anlamda kullandığı görülmektedir.

2. Para Birimine Vurgu Yapan Kelimeler

2.1. Dînâr (Altın Para)

Dînâr kelimesi Latince kökenli *denariustan* Arapçaya geçmiş ve İslâm dünyasında altın para olarak kullanılmıştır.⁹⁸ Dînâr kelimesi, Türkçede *yaklaşık olarak altın liranın dörtte biri olan eski para* anlamındadır.⁹⁹ Bazılarına göre dînâr kelimesinin aslı Farsça olup *şeriat* anlamında دین’dir.¹⁰⁰

⁹² Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 416.

⁹³ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 106.

⁹⁴ el-Fetih, 48/10.

⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Âhkâmî’l-Kur’ân*, 16/176.

⁹⁶ el-Bakara, 2/254.

⁹⁷ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 106.

⁹⁸ Halil Sahillioğlu, “<https://islamansiklopedisi.org.tr/dinar>”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mart 2024).

⁹⁹ “<https://kurankelimeleri.com/dal/dal-nun-ra/>” (Erişim 22 Mart 2024).

¹⁰⁰ Râğib el-Işfehânî, *el-Mufredât fî Ġarîbi’l-Kur’ân*, 388.

Dînâr kelimesi bazı kitaplarda *dinnâr* şeklinde ifade edilmiştir. Dilde hafiflik olması için *nûn* hazfedilmiştir.¹⁰¹ Araplar dînâr kelimesini olduğu gibi alıp *altın para* olarak kullanmışlardır. Osmanlılarda ise sadece *altın* anlamında kullanılmıştır.¹⁰²

Dînâr kelimesi Kur'an'da bir defa zikredilmiştir.¹⁰³ “...Onlardan (Ehl-i Kitab) öyle kimseler vardır ki, ona bir dînâr (altın) versen, sen üzerinde ısrarla durmadıkça, sana onu ödemez.”¹⁰⁴ Görüldüğü üzere dînâr kelimesi Kur'an'da doğrudan altın para olarak kullanılmıştır.¹⁰⁵

Verilen bilgiler, dînâr kelimesinin tüm kullanımlarının aynı olduğunu göstermektedir. Günümüz ekonomisinde doğrudan *dînâr* olarak kullanımı bulunmamaktadır.

2.2. Dirhem (Gümüş para)

Dirhem, Arapların para sisteminde *gümüş para* yerine kullanılmıştır. Bazılarına göre bu kelime Yunanlılardan gelmiştir.¹⁰⁶ Nitekim Yunanlılar *dirachma* şeklinde ifade etmişlerdir. Eski kitapların bazılarında bu şekilde geçtiğine rastlanmıştır.¹⁰⁷

Dirhem kelimesi Türkçede doğrudan kullanılmamakla birlikte *okkanın dörtte biri, gümüş para* anlamındadır.¹⁰⁸ Dirhem kelimesi Osmanlıda da *sikke/para* olarak kullanılmıştır.¹⁰⁹

Dirhem kelimesi Kur'an'da bir yerde geçmektedir. “Onu (Yusuf'u) değersiz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.”¹¹⁰ Bu ayette dirhem kelimesi *derâhime* دراهم şeklinde çoğul zikredilmiştir. Ayette geçen دراهم معدودة ifadesi Araplarda bir deyim olup, *tartılmayan dirhemler* için kullanılmıştır. Çünkü Araplar, miktar ancak bir okka ağırlığına ulaştığında parayı tartarlardı. Dirhemler kırk tane olduğunda bir okka ediyordu.¹¹¹

¹⁰¹ Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, 200.

¹⁰² Mehmet Zeki Pakalın, *Sözlük Dizisi 2* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, 1/451-452.

¹⁰³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 204.

¹⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/75.

¹⁰⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ġayb*, 8/263.

¹⁰⁶ Pakalın, “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, 1/453.

¹⁰⁷ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okÿânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ĳâmûşu'l-muĥîṭ)*, 6/4967.

¹⁰⁸ “<https://kurankelimeleri.com/dal/dal-ra-he-mim/>” (22 Mart 2024).

¹⁰⁹ Pakalın, “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, 1/454.

¹¹⁰ Yûsuf, 12/20.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ġayb*, 18/433.

Kur'an'da *gümüş para* anlamına gelen başka bir ayet daha vardır: “...*Şimdi siz, birinizi şu gümüş paranız ile şehre gönderin de baksın.*”¹¹² Ayette geçen *verik* ورق kelimesi *para* şeklinde basılı olsun veya olmasın her türlü gümüş anlamındadır.¹¹³

3. Varlığa Vurgu Yapan Kelimeler

3.1. Mal

Mal kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiş olan bir kavramdır.¹¹⁴ *Me-ve-le* (مول) kökünden türeyip Arapça kaidesi gereği iğlâle uğramış bir kelimedir. Sözlükte, eşya, mülk, zenginlik, sermaye, eşya türünden sahip olunan her şey¹¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu emvaldir.¹¹⁶

İnsanın tabiatı gereği kendisine meyledip de ihtiyaç vakti için depolanabilen (iddihar) yani toplanıp saklanabilen şeydir.¹¹⁷ Mal lafzının anlamı topluma göre veya yaşayış tarzına göre değişiklik arz etmektedir. Mesela bazılarına göre mal lafzı, altın ve gümüş olarak yorumlanmıştır.

Göçebe toplumlarda mal denince havyanlar; Cahiliye Araplarında ise deve veya altın ve gümüş anlaşılmaktadır. Bunun sebebi toplumların sahip oldukları mallar arasındaki önem ve öncelik sebebiyledir.¹¹⁸ Yine Araplarda “رجل مال” yani *malı çok olan* tabiri kullanılmaktaydı.¹¹⁹

Türkçede mal kelimesi farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bir kimsenin veya bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıklar bütünü, büyükbaş hayvanlar, ticaret malı gibi daha çok maddi varlıklar için kullanılmaktadır.¹²⁰

Modern ekonomi alanında mal kelimesi, *sermaye* kavramıyla ifade edilmektedir. Sermaye, bir şeyin gerçekleştirilmesi veya bir işin başarılabilmesi için gerekli olan her türlü maddi manevi değerdir.¹²¹

¹¹² el-Kehf, 18/19.

¹¹³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakkâiki Gâvâmiidi't-tenzîl*, 4/30.

¹¹⁴ Nihat Temel, “Kur'an Bütünlüğü İçinde Mal ve İnsan İlişkisi” 11/2 (2007), 201.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/635.

¹¹⁶ 'Umâra, *Kâmûşu'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fi'l-hazâratî'l-İslâmiyye*, 503.

¹¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/636.

¹¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/637.

¹¹⁹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şîhâhu'l-'Arabiyye*, 5/1821.

¹²⁰ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2415.

¹²¹ Ali Yalçın, *Ekonomi ve Çalışma Hayatı Terimler Sözlüğü* (Ankara: Memur-sen Yayınları, 2016), 84.

Mal lafzı Kur'an'da müfred ve cemi kalıplarında 86 defa zikredilmiştir.¹²² “Sanıyorlar ki, onlara mal ve evlatlar verirken yalnızca iyilikleri için çırpınıyoruz!”¹²³ Bu ayette müfred kalıpta zikredilmiştir. Şu ayette ise cemi kalıpta zikredilmiştir: “Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir.”¹²⁴ Verilen bu iki ayette de *mal* kelimesi doğrudan dünyalık eşya anlamındadır. Râzî’de geçen bir rivayete göre bu eşya bileziktir.¹²⁵

Mal kelimesi başka bir ayette ise sermaye anlamında kullanılmıştır: “Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere sermayeniz sizindir.”¹²⁶

Hem Araplardaki kullanımı hem de modern anlamdaki kullanımlarına bakıldığında mal kelimesi, Kur'an'daki anlamıyla örtüşmektedir. Ayrıca tanımlar ve ayetler ışığında mal kelimesinin, alınıp satılabilmesi ve ticaretinin yapılabilmesi açısından ekonomiyle alakalı bir kelime olduğu söylenebilir. Depolanabilir olması ve elde edilmesiyle dünyada bir varlık oluşturması açısından varlığa vurgu yapmaktadır.

3.2. Nimet

Nimet kelimesi *ne-‘â-me* (نعم) kökünden gelen mastardır. Mal, mülk, iyi hâl, minnet gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁷ Kendisiyle iyilik ve fayda kastedilen şeydir.¹²⁸ Nimet kelimesinin cemileri, *ni‘amu* (نعم), *inebu* (عَنْبُ), *en‘umu* (أنعم) şeklinde gelir.¹²⁹

Nimet kelimesi Kur'an'da 144 defa geçmektedir.¹³⁰ “Geride nice bahçeler, su kaynakları, ekili ürünler ve iyi bir konum, vaktiyle içinde yüzdükleri refah bıraktılar!”¹³¹ Bu ayette نعمة (*ne‘metin*) şeklinde, yaşantının güzel ve hoş olması ve değerli ikametgâhlar anlamlarında kullanılmıştır.¹³² Nitekim Araplarda “نعمۃ العیش” terkibi deyim olarak kullanılmıştır.¹³³

¹²² Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 497.

¹²³ el-Mü'minûn, 23/55.

¹²⁴ el-Hadîd, 57/20.

¹²⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 23/280.

¹²⁶ el-Bakara, 2/279.

¹²⁷ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 5/2041; Râğb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 1071.

¹²⁸ Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 239.

¹²⁹ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu'l-MuĶîf Tercümesi (el-OĶyânûşu'l-basîf fî tercemeti'l-Ķâmûşi'l-muĶîf)*, 6/5221.

¹³⁰ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 517.

¹³¹ ed-Duhân, 44/27.

¹³² Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an HaĶâîkı Ķavâmiđi't-tenzîl*, 6/100.

¹³³ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 6/579.

Nimet kelimesi, Türkçede aynı manayı ifade etmekte olup, *iyilik, lütuf, ihsan, iyi yaşam için gerekli olan her şey* anlamındadır.¹³⁴ Ekonomi literatüründe nimet kelimesinin tam bir karşılığı yoktur.

Kur'an'da nimet kelimesinin zıt anlamlısı olarak *darrâu* (ضراء) yani kötülük kelimesi kullanılmıştır.¹³⁵ Nitekim ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Eğer başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak, ‘Kötü durumlar benden uzaklaşıp gitti’ der.*”¹³⁶ Bu ayette nimetin zıttı olarak gelmiştir.

“*Bu böyle olmuştur; çünkü Allah, bir topluluğa lütfettiği nimetini, kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez ve Allah her şeyi iştirip bilmektedir.*”¹³⁷ ayetindeki nimet, kimine göre, Allah'ın gönderdiği peygamberler ve kitaplardır.¹³⁸

“*Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder.*”¹³⁹ Bu ayette nimet lafzıyla aynı kökten gelmiş *ne* ‘am (نعم) kelimesi, hayvan manasındadır.¹⁴⁰ Kur'an'ın birçok yerinde de bu kökten gelip hayvan anlamında kullanılmıştır.

Yine Kur'an'da, nimet kelimesiyle aynı kökten gelip, *evet* veya *onaylama* anlamlarında da kullanılmıştır: “*Cennet ehli cehennem ehline, ‘Biz rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu?’ diye seslenir. ‘Evet’ derler.*”¹⁴¹

“*Ölçüleri biz koyduk; ne de güzel ölçmüşüzdür!*”¹⁴² Bu ayette de yine aynı kökten gelmiş olan *ni'me* (نعم) övme anlamında kullanılmıştır. Arapçada bu gibi fiillere medh (övme) fiilleri denmektedir.¹⁴³

¹³⁴ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2671.

¹³⁵ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fi Ġarîbi'l-Kur'ân, 1072.

¹³⁶ Hûd, 11/10.

¹³⁷ el-Enfâl, 8/53.

¹³⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 6/265.

¹³⁹ el-Mâide, 5/95.

¹⁴⁰ Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Aḥmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Ḥaḳâîku't-Te'vil*, thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Ṭayyib, 1419/1998), 3/436.

¹⁴¹ el-A'râf, 7/44.

¹⁴² el-Mürselât, 77/23.

¹⁴³ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luġa ve Şîḥâhu'l-'Arabiyye*, 5/2042.

Nimet kelimesi, “*Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın...*”¹⁴⁴ ayetinde, İsrail oğullarına verilen birçok dünyalık menfaati ifade etmektedir.¹⁴⁵ Kur’an’daki bu anlam, nimet kelimesinin oldukça geniş çaplı menfaati veya mal varlığını içine aldığını göstermektedir. Nitekim İsrail oğullarına verilen nimetlerden biri kudret helvası ve bıldırcın etidir. Dolayısıyla bu ayette nimet kelimesi, maddi anlamda bir varlığı ifade etmektedir.

Yine Bakara suresinin, “*...Zalimlerden korkmayın, benden korkun. Böylece size nimetlerimi tamamlayayım de doğru yolu bulasınız.*”¹⁴⁶ ayetinde Allah’ın tamamlamayı vadettiği nimet, cennettir.¹⁴⁷

Nimet kelimesinin Araplardaki kullanımına ve modern anlamdaki kullanımına bakıldığında, Kur’an’daki kullanımıyla ortak noktanın, elde edilen sermaye/mal anlamında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Kur’an’ın, nimet kelimesini mecazi manada kullanıldığı gözlemlenmiştir.

3.3. Bidâ‘a

Bidâ‘a kelimesi Arapçada *be-za-‘a* (بضع) kökünden türemiş bir isimdir. Ticaret için toplanmış büyük mal, emtia, satmak için taşınan mal veya para gibi manalara gelmektedir.¹⁴⁸ İstilahta ise, kârı paranın sahibine ait olmak şartıyla, parayı bir başkasına onda çalışması için vermektir.¹⁴⁹

Bir rivayete göre Beni Sâide oğullarının Medine’de bir kuyusu vardı. Resûlullah (s.a.v.) o kuyunun başında; *Değişime uğramamış tertemiz su ve Medine ahalisinin malındandır* şeklinde açıklamalarda bulundu ve oradan abdest aldı. Bunun üzerine sahabe, Peygamber’in (s.a.v.) *biżâ‘a* kavramını hem mal anlamında hem de tertemiz su anlamında kullandığı kanısına varmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁴ el-Bakara, 2/40.

¹⁴⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 3/477.

¹⁴⁶ el-Bakara, 2/150.

¹⁴⁷ Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-tenvîr* (Tûnus: Dâru’t-Tûnusiyye li’n-neşr, 1984), 2/47.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 8/15; Râğîb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ġarîbi’l-‘Kur’ân*, 148.

¹⁴⁹ Muhammed b. ‘Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Şâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-Tahânevî, *Keşşâfu İşılâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, thk. ‘Alî Daħrûc (Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşîrûn, 1996), 340; ‘Umâra, *Ġâmûşu’l-muşŧalahâti’l-iktisâdiyye fî’l-ħazâratî’l-İslâmiyye*, 92.

¹⁵⁰ Ebû ‘Abdullâh Yâkût b. ‘Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1995), 1/442.

Bizâ'a kelimesi Kur'an'da sadece Yûsuf suresinde 4 yerde zikredilmiş olup, sermaye, anapara anlamlarına gelmektedir.¹⁵¹ “Onu (Yusuf'u) alıp bir ticaret malı olarak sakladılar.”¹⁵² ayetindeki, bizâ'a (بِضَاعَة), ticaret için ayrılan mal anlamındadır.¹⁵³

Sonuç itibariyle bizâ'a kelimesinin sermaye, ticaret malı, para gibi anlamlara geldiği söylenebilir. Kur'an'daki kullanıldığı bağlamla Araplardaki kullanımı örtüşmektedir. Ancak günümüz Türkçesinde veya ekonomi literatüründe sadece mana bakımından kullanılmakta, lafzi olarak geçmemektedir.

3.4. 'Araz

'Araz kelimesi, 'a-ra-za (عرض) kökünden gelmektedir. Meta', ğanîmet, mal çokluğu, rızık bolluğu, ticari emti'a gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁴ Isfahânî'ye göre, 'araz lafzı, uzunluğun zıddı, arz etmek, sunmak, engel olmak, yüz çevirmek, yeryüzü genişliği gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁵⁵

Araplarda 'araz kelimesi, “عرض سابرئ” terkihiyle satın alınan yeni bir elbise için kullanılmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca dirhemler ve dinarlar için de 'araz lafzı kullanılmıştır. Ebû Ubeyde 'araz lafzını “ölçülemeyen ve tartılamayan mallar ile hayvanlar ve taşınmaz mallar dışındaki her şey” şeklinde tarif etmiştir.¹⁵⁷

'Araz kelimesinin Türkçede doğrudan bir kullanımı yoktur. Ekonomik anlamda ise kök bakımından arz kelimesi kullanılmakta ve *satıcının satmak istediği mal miktarı* anlamındadır.¹⁵⁸

'Araz kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de de farklı manalarda 79 defa zikredilmiştir.¹⁵⁹ “Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişmek için yarışın.”¹⁶⁰ ayetinde *genişlik ve en* manasındadır.¹⁶¹ 'Araz kelimesinin, bu ayette ve Âl-i İmran

¹⁵¹ Yûsuf, 12/19-62-65-88.

¹⁵² Yûsuf, 12/19.

¹⁵³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkâ Ğavâmiği't-tenzîl*, 3/556.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7/177; Tahânevî, *Keşşâfu İşılâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, 2/402; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Oğyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-kâmûşu'l-muĥîṭ)*, 3/3017.

¹⁵⁵ Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, 690.

¹⁵⁶ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğâ ve Şihâhu'l-'Arabîyye*, 1082.

¹⁵⁷ Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Serhi'l-Kebîr*, 2/402.

¹⁵⁸ Yalçın, *Ekonomi ve Çalışma Hayatı Terimler Sözlüğü*, 12.

¹⁵⁹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 338.

¹⁶⁰ el-Hadîd, 57/21.

¹⁶¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkâ Ğavâmiği't-tenzîl*, 6/588.

suuresinde, *mukabil* veya *bedel* anlamına gelebileceği de rivayet edilmiştir.¹⁶² Yani genişliği, göklerin ve yerin genişliğine bedel veya mukabil olan cennet, manasındadır.¹⁶³

“Onların ardından kitaba vâris olan ‘Nasıl olsa bağışlanacağız’ diyerek şu dünyanın geçici menfaatine sarılan bir kuşak geldi.”¹⁶⁴ Bu ayetteki ‘arâz’ın bütün dünya malı anlamına geldiği rivayet edilmiştir.¹⁶⁵

‘Arağ kelimesi, “*Felâketi, vadilerine yönelmiş, ufku kaplayan bir bulut olarak görünce, ‘İşte bize yağmur getirecek bir bulut’ dediler.*”¹⁶⁶ ayetinde ismi fâil kalıbında gelmiş olup, semanın ufkunu enlemesine kaplayan bulut manasındadır.¹⁶⁷

‘Arağ lafzı, if’âl babında kullanıldığında ise, “*İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer.*”¹⁶⁸ ayetinde olduğu gibi, yüz çevirmek, yan çizmek manasındadır.¹⁶⁹ Bu manada, Kur’an’ın birçok yerinde if’âl babının ismi fâil kalıbı olarak zikredilmiştir.

“*Yeminlerinizden dolayı Allah’ı, iyilik etmeye, kötülükten sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye engel kılmayın.*”¹⁷⁰ Bu ayette aynı kökten gelen ‘urâzen kelimesi, bir şeyin önüne engel kılmak, demektir.¹⁷¹

Sonuç olarak ‘arâğ lafzı, Kur’an’da farklı kök ve türevleriyle değişik manalarda kullanılmakla birlikte, sülasi kalıpta, dünya malı, geniş mal anlamlarına gelmektedir. ‘Arağ kelimesini Kur’an’ın dünyalık mal anlamındaki kullanımıyla Araplardaki kullanımı bağdaştırmaktadır. Ancak dilimizde bu kelimenin bir kullanımı yoktur.

3.5. Hağ

Hağ kelimesi, sözlükte, uygunluk, uyumluluk, gerçek, doğru gibi manalara gelmektedir. Aynı zamanda Allah’ın isimlerinden bir tanesidir.¹⁷² Hağ lafzı birkaç farklı manalara gelmektedir. Bu manalar şöyle sıralanmıştır: Gerçekte sabit olup inkârı

¹⁶² Âl-i İmrân, 3/133.

¹⁶³ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, 2/463.

¹⁶⁴ el-A’râf, 7/169.

¹⁶⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, 11/131.

¹⁶⁶ el-Ahkâf, 46/24.

¹⁶⁷ Zemaşserî, *el-Keşşâf ‘an Hağâîku Ğavâmiği’t-tenzîl*, 6/174.

¹⁶⁸ el-İsrâ, 17/83.

¹⁶⁹ Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hağâîku’t-Te’vîl*, 6/387.

¹⁷⁰ el-Bakara, 2/224.

¹⁷¹ Zemaşserî, *el-Keşşâf ‘an Hağâîku Ğavâmiği’t-tenzîl*, 1/710.

¹⁷² el-Fîrûzâbâdî, *Ğâmûsu’l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Oğyanûsu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ğâmûsi’l-muĥîṭ)*, 4/3943.

mümkün olmayan şey, esasen anlaşıma ve uygunluk, İslam, Kur'an, vahiy, hikmet, yardım etmek, sübut, var olanın gerçekleşmesi, adalet, mal ve mülk gibi.¹⁷³

Terim olarak, bir şahsın varlığına dâhil olan her türlü maddî ve manevî imkân ve menfaatlerdir. Isfahânî'ye göre de hak kelimesi değişik manalara gelmektedir. Bunlardan birincisi, bir şeyi, hikmetin gereği olarak yaratana hak denir. İkincisi, yaratılan şey. Üçüncüsü, bir şeye, gerçekte olduğu şekilde uygun biçimde inanmak. Dördüncü ise, gerektiği yerde, gerektiği kadar, gerektiği zaman ortaya konan fiillerdir.¹⁷⁴

Cahiliye Araplarından bir kavim, hak kelimesini, bir malı sadaka olarak verdiklerinde veya harcama yaptıklarında, “حَقَّقْتُ الشَّيْءَ” terkihiyle kullanmışlardır.¹⁷⁵ Hak kelimesi Türkçemizde, adalet, kazanç, doğruluk, emek, pay gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁶

Hak lafzı, Kur'an'da farklı form ve manalarda 287 defa zikredilmiştir.¹⁷⁷ İlk akla gelen manasıyla gerçekleşmek, sabit olmak manasındadır: “*Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.*”¹⁷⁸

Kur'an'ın, “*Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur.*”¹⁷⁹ ayetinde, hak lafzı sıfat-ı müşebbehe kalıbında gelmiş olup, hırslı, düşkün ve alâ (على) harfi ceriyle kullanıldığında ise, *bana düşen* manasındadır.¹⁸⁰

“*O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da*”¹⁸¹ ayetiyle “*Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı.*”¹⁸² ayetinde, *maldan bir pay ve hisse* anlamındadır.

¹⁷³ Ömer Nasuhi Bilmen (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), “İslam Hukuku Terimler Sözlüğü”, 87-88.

¹⁷⁴ Râğib el-İsfahânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 297.

¹⁷⁵ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 1408/1987), 1/100.

¹⁷⁶ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1495.

¹⁷⁷ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 160.

¹⁷⁸ el-İsrâ, 17/16.

¹⁷⁹ el-A'râf, 7/105.

¹⁸⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîki Gavâmiidi't-tenzîl*, 2/926.

¹⁸¹ er-Rûm, 30/38.

¹⁸² ez-Zâriyât, 51/19.

Verilen bilgiler doğrultusunda hak kelimesi modern anlamdaki kullanımla mana bakımından uyumludur. Ancak ekonomik bir tabir olarak bakıldığında çok uç noktada birleşmektedir. Nitekim Araplardan birtakım kavimler tarafından ticari anlamda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kur'an'daki kullanımı için de aynı şey söz konusudur. Sonuç olarak hak kelimesinin, üzerinde birleşilen ortak mana *pay, hisse* olabilir.

3.6. Kenz

Kenz kelimesi, *ke-ne-ze* (كنز) kökünden türemiş, malı mal üstüne koymak, define, yer altındaki mal gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸³ Çoğulu *künûz* (كُنُوز)dür. Diğer bir tabirle *iddihar* (ادخار)dır.¹⁸⁴ Ayrıca bu kelime, etrafı çevrilmiş ve koruma altına alınmış mal şeklinde de yorumlanmıştır. Rikaz ve hazine de bu anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁸⁵

Araplar, bir mal, kabın içinde birikip çoğaldığında onu *kenz* diye isimlendirmiştir. Bir şeyi toplayıp bir kaba doldurduklarında bunu, “كنزُ الشيء كنزا” terkihiyle ifade etmişlerdir.¹⁸⁶

Kenz kelimesi, Türkçeye *define* olarak geçmiş olup, *toprak altına gömülerek saklanmış, para veya değerli şeyler, gömü* anlamındadır.¹⁸⁷

Kenz kavramı Kur'an'da 9 defa zikredilmiştir.¹⁸⁸ “O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!”¹⁸⁹ ayetinde kenz kelimesi mazi ve muzari formda gelmiş olup, depolanmış mal anlamına gelmektedir. Yine Kur'an'ın başka ayetinde çoğul formda gelip hazineler manasındadır: “Daha sonra onları (Firavun ve topluluğunu) bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve değerli bir konumdan mahrum ettik.”¹⁹⁰ Zemahşerî, ayetlerde geçen kenz kelimesini şöyle açıklamıştır: Kenz, depolanıp biriktirilen, sahibinin hakkını vermediği, eline alıp sayıp sayıp zevk aldığı, insanların işine yaramayan definevari servetlerdir.¹⁹¹

¹⁸³ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 939; Cürcânî, Kitâbu't-Ta'rifât, 190.

¹⁸⁴ 'Umâra, Kâmu'su'l-muştalahâtî'l-iktisâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye, 487.

¹⁸⁵ Feyyûmî, el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Serhi'l-Kebîr, 2/541.

¹⁸⁶ Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, 15/304.

¹⁸⁷ Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, 876.

¹⁸⁸ Çanga, Kur'an-ı Kerim Lugatı, 445.

¹⁸⁹ et-Tevbe, 9/35.

¹⁹⁰ eş-Şuarâ, 26/58.

¹⁹¹ Zemahşerî, el-Keşşâf 'an Hağâîkı Ğavâmiği't-tenzîl, 4/952.

Kenz kelimesinin Kur'an'daki kullanımına bakıldığında define, hazine veya biriktirme suretiyle mal varlığı elde etmeyi ifade etmektedir. Hem Araplardaki hem de modern anlamdaki kullanımıyla aynı manayı ifade etmiştir.

3.7. Ğanimet

Mal kabilinde değerlendirilebilecek başka bir kavram da ganimettir. Arapçada ğa-ne-me (غنم) kökünden türemiştir. Sözlükte kök itibariyle koyun anlamına gelmektedir.¹⁹² Ganimet ise düşmandan alınan mal demektir.¹⁹³ Çoğulu “ğanaim, meğânim”dir. Bir şeyi zorluk çekmeden elde etme manasına da gelmektedir.¹⁹⁴

Ganimet kökünden gelen ğanem kelimesi hem koyun hem de keçi için kullanılmaktadır. Araplarda “راح على فلان غنمان أي قطعان من الغنم” ifadesi, *falancaya koyundan iki pay/parça gitti*, anlamında kullanılmaktaydı.¹⁹⁵

Türkçede ganimet kelimesi, savaşta düşmandan zorla elde edilen mal, bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁶

Ganimet kelimesi, Kur'an'da farklı formlarda 9 defa zikredilmiştir.¹⁹⁷ Bu kavramın kök itibariyle koyun, davar anlamına geldiği zikredilmişti. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır: “Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti.”¹⁹⁸ Ganimet anlamında ise 6 ayette zikredilmiştir.¹⁹⁹ Bu ayetlerden bir tanesi şudur: “Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘Sen mümin değilsin’ demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır.”²⁰⁰ Ganimet kavramı, Kur'an'da fiil formatında da zikredilmiştir: “Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin.”²⁰¹

¹⁹² Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Ķazvînî İbn Fâris, *Mucmelu'l-luĝa* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle), 4/397; Râĝıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Ķur'ân*, 765.

¹⁹³ Tahânevî, *Keşşâfu İştilâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, 1255; el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okÿânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ĵâmûşî'l-muĥîṭ)*, 6/5138.

¹⁹⁴ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luĝa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 5/1999.

¹⁹⁵ Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Serhi'l-Kebîr*, 2/454.

¹⁹⁶ Doĝan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1312.

¹⁹⁷ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 365.

¹⁹⁸ el-Enbiyâ, 21/78.

¹⁹⁹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 365.

²⁰⁰ en-Nisâ, 4/94.

²⁰¹ el-Enfâl, 8/69.

Ġanimet kelimesi *savaşta dūřmandan elde edilen kazanç veya mal* anlamında değerlendirildiğinde, Kur'an'daki kullanımı hem Arapçadaki hem de Tūrkçedeki kullanımıyla aynı olduğu gōr÷lmektedir. Ancak ganimet kelimesinin kōk÷nden gelen *ġanem* kelimesi Kur'an'ın kullanmış olduğu manada Tūrkçede kullanılmamaktadır. Bu manada Araplardaki kullanım Kur'an'ın kullanımıyla ört÷şmektedir. Zira *ġanem* kelimesi hem Kur'an'da hem de Arapların kullanımında *koyun ve keçi* için kullanılmıştır.

3.8. Metâ'

Metâ' kelimesi, Arapçada *metea'* (متع) kōk÷nden gelmektedir. Sōzl÷kte, geliřme, en iyi duruma gelme gibi anlamlara gelen *mūtū'* masdarından isim olan metâ', hoř vakit geçirme, faydalanma, ev eřyası, herhangi bir řekilde kendisinden faydalanılan her řey anlamlarına gelmektedir.²⁰²

Kur'an'da metâ' kavramı birçok isim ve fiil formlarıyla 70 defa zikredilmiştir.²⁰³ Burada konuyla alakalı ancak birkaç farklı anlamı zikretmek yeterli olacaktır. "*Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır.*"²⁰⁴ ayetinde geçici dūnya malı anlamındadır.

Yine Kur'an'da aynı kōkten gelip, boşanan kadına bekleme m÷ddetince faydalanması için verilen nafaka²⁰⁵ anlamında kullanılmıştır: "*Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve g÷zellikle boşayınız.*"²⁰⁶

4. Borca Vurgu Yapan Kelimeler

4.1. Deyn

Ekonomiyle alakalı, kurumsal çerçevede değerlendirilebilecek başka bir kavram da deyn kavramıdır. Deyn kelimesi, *de-ye-ne* (دين) kōk÷nden gelen mastardır. Borç, vadeli veya vadesiz öd÷nç vermek ve öd÷nç almak, borç almak anlamlarına gelmektedir.²⁰⁷

Terim olarak deyn, fikhî bir kavram olup, fikhîçılar tarafından dar ve geniş anlamıyla iki şekilde kullanılmıştır. Geniş anlamı, sebebi ne olursa olsun bir kimsenin

²⁰² İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab*, 8/328; Rāġib el-İřfehānî, *el-Mufredāt fi Ġaribi'l-Ġur'ân*, 985.

²⁰³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 475.

²⁰⁴ el-Bakara, 2/36.

²⁰⁵ Rāġib el-İřfehānî, *el-Mufredāt fi Ġaribi'l-Ġur'ân*, 986.

²⁰⁶ el-Ahzâb, 33/49.

²⁰⁷ İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab*, 13/167; İbn Fâris, *Mucmelu'l-luġa*, 2/319; Rāġib el-İřfehānî, *el-Mufredāt fi Ġaribi'l-Ġur'ân*, 393.

zimmetinde (borcunda) genel olarak sabit olan ve ödenmesi gereken her türlü mal borcu ile namaz, oruç, hac, zekât gibi Allah rızası için karşılıksız yapılan fiillerdir. Dar anlamı ise, sadece mallarla ilgili olan borçlanma işlemidir.²⁰⁸

Şer’î olarak, karz lafzından gelen, sözleşme, tüketim veya ödünç alma yoluyla ödenmesi zorunlu olan mal veya paradır.²⁰⁹ Mesela borç alınan 100 lira borç olduğu gibi, tüketilen ve ölçü veya tartıyla alınıp satılan herhangi bir mal da sahibine karşı, tüketenin zimmetinde olan, sabit bir borçtur.²¹⁰

Cürcânî, deyn kavramını sahih ve sahih olmayan şeklinde ele almıştır. Deyn-i sahihi, “ancak ödeme veya borçtan kurtarma ile düşen bir borçtur” şeklinde açıklamıştır. Sahih olmayan deyni ise, *kitâbet (yani kölenin özgür olabilmesi için ödemesi gereken) bedeli* olarak açıklamıştır.²¹¹

Araplar, deyn kelimesini hem borç isteme işlemi hem de borç alma işlemi için kullanmıştır. Bazen de vadeli bir borç işlemi için kullanılmıştır.²¹² Araplarda bir kimsenin borcu çok olduğunda “أَدَان الرجل” denilirdi.²¹³

Deyn kelimesi Türkçeye *borç* anlamında geçmiş olup, *ödenmesi gereken para veya başka bir şey ya da birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü* anlamındadır.²¹⁴

Deyn kavramı Kur’an’da borç anlamıyla 5 yerde, karşılıklı borç alıp verme şeklinde bir yerde geçmektedir.²¹⁵ “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın...”²¹⁶ Bu ayet, deyn kavramının geçtiği ve muhtevasının geniş çaplı açıklandığı *müdâylene ayeti* olarak bilinmektedir. Kişi biriyle ticarî bir muamele yaptığında “دَايْنُ الرجل” der. Bu borç işlemi borç vermeyi de almayı da kapsamaktadır.²¹⁷

²⁰⁸ Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, 1/205.

²⁰⁹ Tahânevî, *Keşşâfu İştîlâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, 814.

²¹⁰ Bilmen, “İslam Hukuku Terimler Sözlüğü”, 60.

²¹¹ Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 106.

²¹² Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, 1/205.

²¹³ Ezherî, *Tehzîbu'l-luġa*, 14/129.

²¹⁴ “<https://kurankelimeleri.com/dal/dal-ye-nun/>” (Erişim 25 Mart 2024).

²¹⁵ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 207.

²¹⁶ el-Bakara, 2/282.

²¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haḳâiki Ğavâmiḳi't-tenzîl*, 1/844.

Verilen bilgilere göre deyn kavramı borç anlamına gelmiş olsa da Türkçede kullanılan borç ile Arapçada kullanılan deyn kelimelerinin birbirini tam anlamıyla karşılamadığı görülmektedir. Zira deyn kavramının Türkçede kullanılan borç kavramından daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

Deyn kavramının Kur'an'daki kullanımıyla Araplardaki kullanımı birbiriyle örtüşmektedir. Zira Kur'an'da *deyn* kavramı hem vadeli borç için hem de borç alıp vermek olarak kullanıldığı gibi Araplarda da bu şekilde kullanılmıştır.

4.2. Rehin

Rehin kelimesi, *ra-he-ne* (رهن) kökünden sıfatı müşebbehe kalıbındadır. Borca karşılık bırakılan teminat, hapsedmek, ipotek, aynî mal üzerine taahhüt edilmiş şey gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu *rihânün* (رهان) ve *ruhünün* (رُهْن) dır.²¹⁸ Rehin, borcun alınması tehlikeye düştüğünde malî değerinden alınmak üzere borç garantisi olarak mal bırakma işlemidir. Bırakılan *merhûn* denilmiştir.²¹⁹ Şeri olarak, bir hak sebebiyle bir şeyi hapsedmek (alıkoymaktır) ki, borç gibi bir hakkın bu şeyden alınması mümkün olur.²²⁰

Rehin kavramı Türkçeye doğrudan geçmiş olup *bir borcun ödeneceğine teminat olarak, ödenince geri alınmak şartıyla borçlunun alacaklıya verdiği değerli eşya* anlamındadır. Bu anlamda rehin kavramının, hem Türkçede hem de Arapçada aynı anlamda kullanıldığı söylenebilir.

Rehin kavramı, Kur'an'da 3 yerde zikredilmektedir.²²¹ Rehinin Kur'an'daki dayanağı, “*Şayet yolculuk halinde olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler (yeterlidir).*”²²² ayetidir. Bu ayette rehin kelimesi, çoğul olarak zikredilmiş olup, ipotek, güvence anlamlarına gelmektedir.²²³

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/187; Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân*, 444; el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Oġyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ġâmûşî'l-muĥîṭ)*, 6/5376; 'Umâra, *Ġâmûşu'l-muşṭalahâti'l-iġtişâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye*, 259.

²¹⁹ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luġa*, 2/452.

²²⁰ Cürġânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 112.

²²¹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 238.

²²² el-Bakara, 2/283.

²²³ Zemaĥşerî, *el-Keşşâf 'an Haġâiki Ġavâmiḍi't-tenzîl*, 1/856; Beyḍâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/351; el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 2/250.

“Herkes kendi kazandığı şeye rehindir.”²²⁴ ayeti, Allah katında herkes ameliyle ipotektir.²²⁵ Yani, herkes cehennem ateşinde ameli karşılığında rehin olarak alıkonulacaktır.²²⁶ Tıpkı bir efendinin, alacağından dolayı kölesinin rehin olarak hapsetmesi gibi, âdetâ, kulun canı da Allah katında kendisinden istenen sâlih amel karşılığında rehin tutulmaktadır.²²⁷

Sonuç itibariyle rehin kavramı Kur’an’da dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki manada kullanılmıştır. Uhrevî anlamda insanların bu dünyada yaptığı amellerin karşılığını bizzat kendileri göreceği manasındadır. Dünyevî anlamda ise, bizzat insanların yapmış oldukları vadeli alışverişlerde, mallarını güvence altına almaları için tavsiye edilen ipotek işlemidir. Bu bağlamda hem modern anlamdaki kullanımının hem de Araplardaki kullanımının Kur’an’daki kullanımıyla uyduğu söylenebilir.

4.3. Ecr, Ücret

Ecr kelimesi, *e-ce-ra* (أجر) kökünden gelmektedir. Çalışanın ameli karşılığında aldığı karşılık, mükâfat, kiraya vermek, birini para karşılığı tutmak, para karşılığında bir şeyden faydalanma, dünyevî veya uhrevî amelin karşılığının kişiye dönmesi anlamlarına gelmektedir.²²⁸

Araplar *ecr* kelimesini “استأجر الرجل” terkihiyle kiralamak anlamında kullanmışlardır. Ecîr, bir işi yapmak için emeğini (kendini) kiralayan kimseye denir.²²⁹ Ücret kelimesi *ecr* kelimesiyle hemen hemen aynı manaya gelmekte olup, kira anlamındadır.²³⁰

Ecr kelimesi Türkçeye doğrudan *ecir* olarak geçmiştir. Ancak Türkçede *ecir* kelimesi daha çok *sevap* anlamında kullanılmış olup *ücret*, *ücretle çalışan kimse*, *işçi*, *amele* gibi anlamlarda da kullanılmıştır.²³¹

²²⁴ et-Tûr, 52/21.

²²⁵ Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 5/122.

²²⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 4/103.

²²⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâiki Gavâmiidi’t-tenzîl*, 6/420.

²²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 4/10-11; Tahânevî, *Keşşâfu İşlâhâti’l-Funûn ve’l-Ulûm*, 99; Râğib el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 68; el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûsu’l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Oĳyânûsu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ĳâmûṣi’l-muĥîṭ)*, 2/1715.

²²⁹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-luĳa ve Şihâhu’l-Arabîyye*, 2/576.

²³⁰ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûsu’l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Oĳyânûsu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ĳâmûṣi’l-muĥîṭ)*, 2/1716.

²³¹ Doĳan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1083.

Terim olarak, bedel anlamında kullanılmaktadır. Bedel ise kiracının mal sahibine, faydalandığı menfaat karşılığında ve üzerinde anlaşmaya varılan sözleşme gereği verdiği karşılıktır.²³²

Ecr kelimesi, Kur'an'da 108 defa zikredilmiş olup, yapılan işin karşılığını vermek/ücretle çalışmak/çalıştırmak, hizmet etmek, mecazen de kadına mehrini vermek anlamında kullanılmıştır.²³³ “Baba (Mûsâ'ya) şöyle dedi: ‘Sekiz yıl yanımda çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birini nikâhlamak istiyorum; bunu ona tamamlarsan, o da senin lütfun olur.’”²³⁴ Bu ayeti kerimedeki *te'curunî* (تأجرني) ifadesi, işçi olan kimseye *ecertuhû* (ücretini ödedim) lafzından gelmektedir. Ayette de *Bana sekiz yıl çobanlık yapmak üzere kızımı sana verdim* demektir.²³⁵

“Kadınlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.”²³⁶ ayetinde *ücûrahünne* (أُجْرَهُنَّ) ifadesi *mehirler* olarak çevrilmiştir. Çünkü mehir, onlardan yararlanmanın bir karşılığıdır.²³⁷ Mücahid, Abdullah b. Abbas, Übey b. Ka'b, Hz. Ali ve Said b. Cübeyr'den nakledildiğine göre bu ayetin manası şöyledir: Sizler, kadınlarla belli bir süreye kadar evlenerek onlardan faydalandığınızda, faydalanmanız karşılığında vermeyi tayin ettiğiniz ücretlerini verin, şeklindedir.²³⁸ Ecr kelimesi başka bir ayeti kerimede istif'âl babında ve ücretle çalıştırmak olarak zikredilmiştir.²³⁹

Buraya kadar ecr kelimesinin dünyevî anlamından bahsedilmiştir. Uhrevî anlamına gelince, “İşte onların yaptıklarının karşılığı rableri tarafından bir bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir.”²⁴⁰ ayetinde, yüce Allah, lütuf ve keremi ile samimi ve ihlaslı olarak tövbe edip, günahı üzerinde ısrar etmeyen kimselere günahlarını bağışlayacağını ifade buyurarak mükâfatlandıracağını bildirmiştir.²⁴¹ Nitekim bu ayeti kerimede ecr kelimesi, uhrevî mükâfat ve cennet anlamındadır. Birçok ayette de bu

²³² Zeynuddîn Muhammed 'Abdirraûf b. Tâcu'l-'Ârifin el-Haddâdî el-Munâvî, *et-Tevkîf 'Alâ Muhimmâti't-Te'ârîf* (Kahire: y.y., 1410/1990), 39.

²³³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 47.

²³⁴ el-Kasas, 28/27.

²³⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâîkî Gâvâmiği't-tenzîl*, 5/42; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 17/503.

²³⁶ en-Nisâ, 4/24.

²³⁷ Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hâkâîku't-Te'vîl*, 3/11.

²³⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*, 2/489.

²³⁹ el-Kasas, 28/26.

²⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/136.

²⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'an*, 4/390.

anlamıyla geçmektedir. Bu doğrultuda ecr kelimesinin Türkçedeki *sevap* anlamı Kur'an'da daha yaygındır, denilebilir.

Müfessirlere göre ecr kelimesi Kur'an'da altı farklı anlamda kullanılmıştır: Sevap (en-Nahl, 16/96), isyana verilen ceza (Âl-i İmrân, 3/185), cennet (en-Nisâ, 4/40), ücret (Hûd, 11/51), övgü (el-Ankebût, 29/27), mehir (en-Nisâ, 4/24).²⁴²

4.4. Semen

Kur'an'da ücret anlamında kullanılan diğer bir kelime *semendir*. Semen (ثمن) kelimesi ecr kelimesiyle aynı anlamda olup, satanın sattığına karşılık aldığı şey, bir malın karşılığı, bir eşyanın fiyatı, bedel gibi anlamlara gelmektedir.²⁴³ Mesela, bir kimse, bir kitabı bin liraya satın alsa; bu bin lira, o kitabın semeni olur.²⁴⁴

Araplar, Semen kelimesini, *adamın parasını artırdım* cümlesindeki, اُثْمَنْتُ lafzıyla, artırmak manasında kullanmıştır.²⁴⁵ Alışveriş yaparken satıcı, *elbise semen konusunda yedidir* anlamında اُثْمَنْتُ الثَّوبُ سَبْعُ فَي ثَمْنِ cümlesini kullanmıştır. Bu terkip elbisenin fiyatını ifade etmek için kullanılmıştır.²⁴⁶ Türkçede semen kelimesinin ticarî anlamda kullanımı yoktur.

Terim olarak semen, kıymet mukabilinde kullanılır ve satıcının, sattığı mal karşılığında ayn veya ticaret eşyası olarak aldığı bedelin ismidir. Aslında karşılık olarak elde edilen her şey satılan malın semenidir.²⁴⁷

Semen kelimesi, Kur'an'da 11 defa geçmektedir.²⁴⁸ Bu kelime Kur'an'da hem maddî hem de manevî anlamda kullanılmıştır. Örneğin Hz. Yusuf'un kardeşlerinin onu az bir pahaya sattıklarını anlatan, “(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme

²⁴² Muhiddin Bağçeci, “<https://islamansiklopedisi.org.tr/ecir>”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 01 Mayıs 2023).

²⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/80; Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân, 210; el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ġâmûşu'l-muĥîṭ)*, 6/5306.

²⁴⁴ Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, 73.

²⁴⁵ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân, 211.

²⁴⁶ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luġa ve Şîḡâhu'l-Arabiyye*, 5/2089.

²⁴⁷ Munâvî, *et-Tevkîf 'Alâ Muhimmâti't-Te'ârif*, 117.

²⁴⁸ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 122.

sattılar.”²⁴⁹ ayetinde maddî anlamda kullanılmıştır. Ayrıca bu ayetteki birkaç dirhemin, 20 dirhem olduğu rivayet edilmektedir.²⁵⁰

“Allah’ın ayetlerini basit bir menfaate değiştiler, böylece insanları Allah yolundan engellediler.”²⁵¹ Bu ayeti kerimede ise manevî anlamda bir pahadan söz edilmektedir. Nitekim ayette, basit bir menfaat olarak çevrilen semen kelimesi, hevâ ve şehvet peşinde koşmak, anlamındadır.²⁵²

Edinilen veriler doğrultusunda semen kelimesinin, bir işin, bir malın veya herhangi bir şeyin karşılığı, ücreti veya mükâfatı olduğu söylenebilir. Kur’an’da semen kelimesi geçici dünya malı için kullanılmıştır. Allah Teâlâ’nın göndermiş olduğu dini ve onun kitabını değiştirme karşılığında elde edilen dünya malı, Arap toplumunda ticarî faaliyetlerde kullanılan semen kelimesine benzetilmiştir.

4.5. Ceza

Ceza, ecr kavramıyla eş anlamlı olan diğer kavramdır. Yetmek, yeterli olmak, mükâfat vermek, karşılığını vermek, karşılık, yetinmek gibi anlamlara gelmektedir.²⁵³

Ceza, Arapların ticarî faaliyetlerinde kullanmış olduğu bir kavramdır. جزئ عنك شاء yani *sana bir koyunun karşılığını ödedi* ifadesinde ceza kelimesi ödemek anlamında kullanılmıştır.²⁵⁴

Ceza kelimesinin Türkçede ticarî anlamda bir kullanımı yoktur. Yalnızca *uygun görülmeyen tepki ve davranışları önlemek için üzüntü, sıkıntı, acı veren uygulama* anlamında kullanılmıştır.²⁵⁵

İslam literatüründe, sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak genel anlamda ceza, dünyevî ve uhrevî mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibarettir.²⁵⁶

²⁴⁹ Yûsuf, 12/20.

²⁵⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, thk. ‘Abdulcelîl ‘Abduh Şelebî (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988), 3/98.

²⁵¹ et-Tevbe, 9/9.

²⁵² Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakaîkî Gavâmiği’t-tenzîl*, 3/28.

²⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 1/46.

²⁵⁴ ‘Umâra, *Kâmûşu’l-muştalahâti’l-iqtisâdiyye fi’l-hazâreti’l-İslâmiyye*, 147-148.

²⁵⁵ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 657.

²⁵⁶ Adil Bebek, “<https://islamansiklopedisi.org.tr/ceza#1>”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 04 Nisan 2023).

Ceza kavramı aynı zamanda Arapçada nahv ilmi alanında da kullanılan bir kavramdır. Nitekim şart cümlesiyle alakalı cevap cümlesine verilen addır. İki cümleden birini diğerine ceza yani karşılık olarak gösteren bir kelime bulunur.²⁵⁷

Ceza kavramı, Kur'an'da farklı türevleriyle 118 defa zikredilmiştir.²⁵⁸ “*Sabretmelerine karşılık onları cennetle ve ipekli giysilerle ödüllendirir.*”²⁵⁹ ayetinde, mükâfatlandırmak, ödüllendirmek manasındadır.²⁶⁰

“*Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez.*”²⁶¹ ayetinde ise, yani haklardan bir şey veya cezadan bir şey düşüremez demektir ki, *lâ tüzîü* şeklinde de okunmuştur. Böyle okunduğunda ise fayda vermek manasındadır.²⁶²

“*Nankörlük etmelerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık.*”²⁶³ ayetinde ceza kelimesi mazi formatta gelmiş olup, cezalandırmak, karşılığını vermek demektir. Nitekim Allah, verdiği nimetlere şükretmeyenleri ve nimetlere nankörlük edenleri cezalandırmıştır.²⁶⁴ Yine “*Bir babanın, çocuğunun yerine ceza görmeyeceği, bir çocuğun da babasının yerine ceza görmeyeceği bir günden korkun.*”²⁶⁵ ayetinde *يجزي* şeklinde muzâri kalıpta ve *جائز* şeklinde ismi fail kalıbında gelmiş olup, içinde bir şeye karşılık olarak yeterli gelen şeyi taşıyan nesnedir. Buna göre iyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı ise kötülüktür.²⁶⁶

“*Ehli kitaptan Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.*”²⁶⁷ Son olarak bu ayeti kerimedeki ceza kavramı master olarak zikredilmiş olup, Ehl-i Kitap'tan alınan vergiye verilen isimdir. Cizye denmesinin sebebi ise, zimmet ehli tarafından ödenmesi gereken miktarın bir *cüzü*

²⁵⁷ Tahânevî, *Keşşâfu Istılâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, 558.

²⁵⁸ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 130.

²⁵⁹ el-İnsân, 76/12.

²⁶⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâîkı Gavâmiği't-tenzîl*, 6/1072; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 8/518; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 22/342.

²⁶¹ el-Bakara, 2/48.

²⁶² Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/131.

²⁶³ Sebe', 34/17.

²⁶⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 11/465.

²⁶⁵ Lokman, 31/33.

²⁶⁶ Râğîb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 232.

²⁶⁷ et-Tevbe, 9/29.

(parçası) olması ya da kendilerini öldürmeyip affeden kimselere bir ceza (karşılık) olarak verilmiş olmalarıdır.²⁶⁸

Ceza kavramının Kur'an'daki kullanımına bakıldığında genel manada, yapılan amellerin karşılığı şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Ceza kavramının ekonomik anlamda Türkçede bir karşılığı yoktur. Araplarda ise ticarî anlamda kullanımı oldukça azdır.

4.6. Karz-ı Hasen

Karz kelimesi, *ka-ra-za* (قرض) kökünden gelen mastardır. Ödünç verilen mal, borç vermek gibi manalara gelmektedir.²⁶⁹ Karz kelimesinin *kesmek* anlamı vardır. Bir nevi kişi malından kesip, geri ödenmesi şartıyla başka birine vermektedir. Yapılan bu borç işlemi, Allah rızası için yapıldığında *karz-ı hasen* olarak adlandırılmıştır.²⁷⁰

Karz kavramı Araplarda قد قارضت فلانا قراضا terkinde *falancayla kendisinde ticaret yaptığım malı ödedim* anlamında kullanılmıştır.²⁷¹ Bu kullanımdaki *karz* ifadesi ödemek anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Araplarda *bir kimsenin başkasına ortak ticaret yapmak için sermaye vermesi* anlamında da kullanılmıştır.²⁷²

Kur'an'da karz kelimesi, farklı formlarda 13 defa geçmektedir.²⁷³ Karz kelimesi, Kur'an'da, bir mekânın kat edilip, aşılması anlamında sadece bir yerde geçmektedir: “Güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağına vurduğunu; batarken de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün.”²⁷⁴ Ayeti kerimede karz kelimesi, muzari fiil formatında gelmiş olup, bir şeylerin arasını ayırmak, mesafe kat etmek, terk etmek manasındadır.²⁷⁵

Kur'an'da insanın Allah'a borç vermesi karz-ı hasen kavramıyla ifade edilmiştir. İnsanın Allah'a borç vermesinden maksat onun rızası için hâlis bir niyetle sadaka vermesi demektir.²⁷⁶ Nitekim Kur'an'ın, “Allah'a güzel bir borç verirsiniz O da bunu size

²⁶⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkâ Ğavâmiği't-tenzîl*, 3/58.

²⁶⁹ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-OĶyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ĵâmûşu'l-muĥîṭ)*, 3/3042.

²⁷⁰ Munâvî, *et-Tevkîf 'Alâ Muhimmâti't-Te'ârîf*, 269.

²⁷¹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luĝa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 3/1102.

²⁷² İbn Fâris, *Mucmelu'l-luĝa*, 5/72.

²⁷³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 396.

²⁷⁴ el-Kehf, 18/17.

²⁷⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Ķur'ân ve İ'râbuhu*, 3/273.

²⁷⁶ 'Umâra, *Ķâmûşu'l-muşṭalahâti'l-iĳtişâdiyye fî'l-ĥazâratî'l-İslâmiyye*, 451.

fazlasıyla öder ve sizi bağışlar."²⁷⁷ ayetindeki borç verme, ecrini umarak ve içinizden gelerek nafile sadaka verirsiniz demektir.²⁷⁸ Buradan hareketle karz, Allah'a yaklaşma anlamı içeren bir kavramdır.

*"Kim Allah'a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder."*²⁷⁹ Müfessirler, bu ayeti kerimede ki karz lafzının mecazî anlamda mı yoksa hakikî anlamda mı kullanıldığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mecazî olduğunu düşünenlere göre, borç verme ile Allah için infak etmek arasında fark vardır. Nitekim borcun bedeli misliyle ödenirken, bu infakta Allah karşılığını kat kat arttırmaktadır. Diğer bir açıdan, borç alanın aldığı mal, o kimsenin mülkü değildir. Burada ise, Allah adına verilen borç da onun adına yapılan infak Allah'ın mülküdür. Buradaki hikmet, yapılan infakın Allah katında boşa gitmeyeceğine hatta kat kat arttırarak mükâfatını vereceğine dikkat çekmektir.²⁸⁰

Verilen bilgiler doğrultusunda karz-ı hasen kavramının Araplardaki kullanımı ile Kur'an'daki kullanımının örtüştüğü söylenebilir. Ancak karz-ı hasen kavram olarak Türkçede kullanılmamaktadır.

5. Zenginliğe Vurgu Yapan Kelimeler

5.1. Ğanî

Sözlükte, ihtiyaç duymamak, zengin olmak, zengin olan kişi gibi anlamlara gelmektedir.²⁸¹ Çoğulu *eğniyâdır*.²⁸² Ğanî kelimesi, Arapçada *ğā-ni-ye* (غني) kökünden türemiştir. Arapçadan Türkçeye doğrudan *gani* olarak geçmiş ve *zenginlik* demektir.²⁸³

Ğanî kelimesinin, *hiçbir şeye ihtiyaç duymamak* veya *çok az ihtiyacı olmak* şeklinde iki farklı kullanımı vardır. Bunlardan birincisi yalnızca Allah'a ait olup ikincisi kullara aittir.²⁸⁴

²⁷⁷ et-Tegâbün, 64/17.

²⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, 4/234.

²⁷⁹ el-Bakara, 2/245.

²⁸⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ġayb*, 5/329-330.

²⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/135; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûşu'l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Oḳyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-kâmûşu'l-muḥîṭ)*, 6/5914.

²⁸² Tahânevî, *Keşşâfu İşṭilâḫati'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, 1255.

²⁸³ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1312.

²⁸⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 39/188.

Bazı Arap kabileleri ganî kelimesini, dirhem bakımından zenginlik; bazıları deve bakımından zenginlik; bazıları konum bakımından üst makamda olmak anlamında kullanmıştır.²⁸⁵

Ganî kelimesi, Kur'an'da farklı türevlerde 74 defa zikredilmiştir.²⁸⁶ Nitekim “Çok veren de O’dur, az veren de.”²⁸⁷ ayetinde mazi formatta zengin eden manasındadır. Kur'an'ın birçok ayetinde bu manada kullanılmıştır. Bu kelime Allah'ın ilahi isimlerinden bir tanesidir. Zira Kur'an'da, birçok yerde Allah'ın ismi olarak zikredilmiştir.²⁸⁸

“(Servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir.”²⁸⁹ Bu ayette zenginlik, bizzat insanlar için kullanılmıştır.

Ganî kelimesinin Araplardaki kullanımıyla Türkçedeki kullanımının birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Kur'an'da ganî kelimesi insanlardaki mal varlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda gani kelimesinin kullanımları arasında farklılık olmadığı söylenebilir.

5.2. Teraf

Teraf kelimesi, sözlükte, lüks, genişlik, rahatlık, nimet, malı çok olmak, huzur gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁰ Yine bu kökten türeyen *itrâf* ise bolluk içinde yaşamak ve harcamada aşırıya kaçarak nimetin azgınlığa götürmesi ve o azgınlıkta ısrar etmektir.²⁹¹

Araplar, bir adam ailesine temiz ve güzel yiyecek getirdiğinde رجل مُتَرَفٍ terkiibini kullanmıştır. Bu ifadede geçen *mütrafun* ifadesi *teraf* kökünden gelmekte ve *ailesini nimetlendiren, ailesine refah getiren* demektir.²⁹²

Teraf kelimesi Kur'an'da 8 defa zikredilmiş olup iki farklı manada kullanılmıştır:

²⁸⁵ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 4/397.

²⁸⁶ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 365.

²⁸⁷ en-Necm, 53/48.

²⁸⁸ el-Bakara, 2/263-267; Âl-i İmrân, 3/97; en-Nisâ, 4/131; el-En'âm, 6/133; Yûnus, 10/68; İbrâhîm, 14/8; el-Hac, 22/64; en-Neml, 27/40; Lokmân, 31/12-26; Fâtır, 35/15; ez-Zümer, 39/7-12; Muhammed, 47/38; el-Hadîd, 57/24; el-Mümtehine, 60/6; et-Tegâbün, 64/6.

²⁸⁹ el-Haşr, 59/7.

²⁹⁰ el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûşu'l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Okyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-kâmûşu'l-muḥîṭ)*, 4/3635.

²⁹¹ Râğîb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 196.

²⁹² İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 1/345.

- a. Nimetlendirmek.
- b. Dünya nimetleri ve şehevi arzuları hususunda geniş bolluğa ve nimete sahip olan kimseler.²⁹³

Zira Kur'an'ın, “*Bu elçinin kavminden olup da inkâra sapan, ahirete ulaşmayı yalan sayan, dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz hatırlı kişiler şöyle dediler...*”²⁹⁴ ayetinde kendilerine refah verilenler olarak mazi formda gelmiştir. Kur'an'ın başka bir ayetinde de dünyada kendine bol nimetler verilen kimseler için kullanılmıştır.²⁹⁵

Kur'an'ın *teraf* kelimesini kullanımından hareketle kendilerine dünya malı verilmek suretiyle refaha kavuşanlar anlamında olduğu söylenebilir. Arapların kullanımına bakıldığında ailesine birtakım nimetler götüren kişinin mal varlığına sahip olduğundan dolayı ailesini refaha kavuşturduğu söylenebilir.

Teraf kelimesi zenginlik kavramıyla eş anlamlıdır. Ancak aralarında küçük bir fark vardır. Teraf kelimesi mal varlığından dolayı refaha kavuşmayı ifade ederken zenginlik kavramı bizzat mal çokluğunu ifade etmektedir.

5.3. Sea'

Sea' kelimesi Arapçada *ve-si-a'* (وسع) kökünden türemiş mastardır. Sözlükte, genişlik, bolluk, ferahlık, zenginlik, varlıklı, hali vakti yerinde gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁶ Aynı kökün if'al babının mastarı da zengin ve servet sahibi anlamına gelmektedir.²⁹⁷ Araplarda zenginleşen kişi için *adam zenginleşti* anlamında أوسع الرجل terkihi kullanılmıştır.²⁹⁸

Sea' kelimesi Kur'an'da 4 yerde zikredilmiş olup hepsinde de bolluk ve varlık anlamında kullanılmıştır.²⁹⁹ “İçinizden yardımsever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere, artık hiçbir şey vermeyeceğiz diye yemin

²⁹³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 113.

²⁹⁴ el-Mü'minûn, 23/33.

²⁹⁵ el-Vâkıa, 56/45.

²⁹⁶ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur'ân, 1157.

²⁹⁷ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi* (el-Okÿânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ĳâmûşî'l-muĥîṭ), 4/3545.

²⁹⁸ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luĳa*, 6/109.

²⁹⁹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 551.

etmesinler.”³⁰⁰ ayetinde olduğu gibi. Zira bu ayetteki (السعة) lafzı zenginlik olarak çevrilmiştir.

“...Biz hükümdarlığa ondan daha lâıyıkken ve ona malca bolluk verilmemişken...”³⁰¹ Bu ayette *sea*’ kelimesi mal bakımından bolluk olarak kullanılmıştır. Zira bu manadan hareketle zenginliğe vurgu yapan bir kelime olduğu söylenebilir. Dolayısıyla *sea*’ kelimesinin, Araplardaki kullanımı ile Kur’an’daki kullanımı arasında fark olmadığı görülmektedir.

5.4. Meysera

Meysera kelimesi Arapçada *ye-se-ra* يسر kökünden türemiştir. Sözlükte, sol taraf, sol cenah, rahatlık, bolluk, zenginlik gibi manalara gelmektedir.³⁰² Bu kavram Kur’an’da yalnızca bir ayette geçmektedir. O da şu ayettir: “Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir.”³⁰³ Ayette geçen إلى ميسرة lafzı hakkında Zemahşerî şöyle bir değerlendirme yapmıştır: Bu lafız, kolaylığa, bolluğa ulaşıncaya kadar demektir.³⁰⁴ الميسرة kelimesi اليسر ve اليسار kökünden gelmekte olup, i’sâr (darda olma) kelimesinin zıttıdır. Bu da zengin olmak demektir. Araplar *adam zengin oldu; o zengindir* anlamında أيسر الرجل فهو موسر terkinini kullanmıştır.³⁰⁵

6. Yoksulluğa Vurgu Yapan Kelimeler

6.1. Fakir

Sözlükte, yoksul, muhtaç gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁶ Fakir kelimesinin çoğulu Türkçede de yaygın kullanımı olan *fukara* kelimesidir. Isfahânî fakirliği dört manada incelemiştir: Zarurî ihtiyacın olması, kazancın/geçinecek bir şeyin olmayışı, nefsin fakirliği ve Allah’a muhtaç olmak.³⁰⁷

³⁰⁰ en-Nûr, 24/22.

³⁰¹ el-Bakara, 2/247.

³⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/295; Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi’l-‘Kur’ân, 1196; el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu’l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okyânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ċâmûşî’l-muĥîṭ)*, 3/2435.

³⁰³ el-Bakara, 2/280.

³⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Ĥakâiki Ġavâmiḍi’t-tenzîl*, 1/842.

³⁰⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 6/35.

³⁰⁶ Tahânevî, *Keşşâfu İşṭilâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, 1282; el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu’l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okyânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ċâmûşî’l-muĥîṭ)*, 3/2258.

³⁰⁷ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi’l-‘Kur’ân, 802-803.

Bazı Arap toplumlarında ailesine süt götüremeyen kimseye veya tarlasına su arkı açmaya gücü yetmeyen kimseye *fakir* denmiştir.³⁰⁸ Fakirlik kavramı Arapçadan Türkçeye olduğu gibi geçmiş bir kelime olup *geçimini güçlükle sağlayan kimse* demektir.³⁰⁹

Fakir kavramı Kur'an'da 12 defa zikredilmiştir.³¹⁰ “*Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder.*”³¹¹ ayetinde müfred kalıbında zikredilmiştir. Ayette geçen *fakr* kelimesi *yoksulluk* anlamında çevrilmiştir.³¹² Fakir kelimesi birkaç ayette de çoğul formda zikredilmiştir.³¹³

Fakir kavramının kullanımlarına bakıldığında maldan yoksun olan, mal elde edemeyen kimse gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Malın yoksunluğuna vurgu yapması açısından ekonomi alanında değerlendirilebilecek bir kavramdır.

6.2. İbnü's-Sebîl

Sözlükte, *yolun oğlu* anlamına gelen *ibnü's-sebîl* evinden uzak olan misafire denir. Terim olarak, evinden ve malından ayrılarak yolculuk yapan kimseye denir.³¹⁴

Bazı Arap toplumları, *ibnü's-sebîl* tamlamasını yükünü kendi beldesinden başka beldeye taşıırken muhtaç halde olan kimse için; bazıları çantasını, silahını, azığını taşıyan gazi için kullanmıştır.³¹⁵

Bakara suresinde Allah-u Teâlâ asıl erdemli kişilerin, sevdiği mallarından yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmişlere harcayan kimseler olduğunu bildirmiştir.³¹⁶ Yine Tevbe suresinde zekât gelirlerinden bu kişilere pay verileceği zikredilmiştir.³¹⁷

Verilen bilgiler doğrultusunda kişinin yolculuk esnasında malından ayrıldığından dolayı muhtaç konumda olduğu söylenebilir. Ticarî anlamda bir kullanımı yoktur. Ancak malın yoksunluğuna ve yoksulluğa vurgu yapıldığı için bu başlık altında incelenebilir.

³⁰⁸ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 4/444.

³⁰⁹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1224.

³¹⁰ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 380.

³¹¹ el-Bakara, 2/268.

³¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîki Gâvâmiği't-tenzîl*, 1/826.

³¹³ el-Bakara, 2/271-273; et-Tevbe, 9/60; en-Nûr, 24/32; Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/37; el-Haşr, 59/8.

³¹⁴ Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 479.

³¹⁵ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şîhâhu'l-'Arabiyye*, 12/302.

³¹⁶ el-Bakara, 2/177.

³¹⁷ et-Tevbe, 9/60.

6.3. ‘Ayle

‘Ayle kelimesi, Arapçada ‘a-ye-le عيل kökünden gelen mastardır. Sözlükte, fakirlik, fakirleşmek gibi manalara gelmektedir.³¹⁸

Kur’an’da yalnızca 2 yerde zikredilmiştir.³¹⁹ Her iki ayette yoksulluk, fakirlik anlamında kullanılmıştır. Bunlardan birini örnek verecek olursak: “*Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah dilerse size kendi lütfuyla verir.*”³²⁰ Bu ayette ayeten lafzı fakirlik olarak tercüme edilmiştir. Diğer ayette ise ismi fâil kalıbında zikredilmiştir.³²¹

Arapçada kişi fakirleştiğinde عيال و معيلا ifadesi kullanılmıştır. Bir maldan alınacak hisse, pay arttığında عالت الفريضة terkibi kullanılmıştır.³²² Ancak Kur’an bu kelimeyi *fakirleşmek* anlamında kullanmıştır.

6.4. Be’s

Be’s kelimesi, zorluk, sıkıntı, savaştan dolayı fakirlik, afet, felâket, savaşta zorluk gibi anlamlara gelmektedir.³²³ Bu kelime Kur’an’da farklı formlarda 73 defa zikredilmiştir.³²⁴ Arapçada zemm (yerme) olarak adlandırılan bi’s (بأس) fiili bu kökten gelmekte ve Kur’an’ın birçok yerinde geçmektedir. Zira Kur’an’ın, “*De ki: ‘Eğer böyle inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor!’*”³²⁵ ayetinde ne kötü olarak çevrilmiştir.

Araplarda be’s kelimesi savaşın şiddetli olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Nitekim Arapçada be’s kelimesi *şiddet* anlamındadır. Kişi şiddetli bir savaşta bulunduğu *ihtiyacı şiddetlendi, muhtaç oldu* anlamında اشتدَّت حاجته فهو بائس terkibi kullanılmıştır.³²⁶

Hasan el-Basrî, Kur’an’ın, “*Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından, belki yalvarıp yakarırılar diye onları darlık ve hastalıklara*

³¹⁸ Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fi Ġarîbi’l-Ġur’ân, 741.

³¹⁹ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 357.

³²⁰ et-Tevbe, 9/28.

³²¹ ed-Duhân, 93/8.

³²² Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 3/124-126.

³²³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 6/20; Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fi Ġarîbi’l-Ġur’ân, 179; el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu’l-Muĥîṭ Tercümesi* (el-Okyânûşu’l-basîṭ fi tercemeti’l-Ġâmûşu’l-muĥîṭ), 3/2564.

³²⁴ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 80.

³²⁵ el-Bakara, 2/93.

³²⁶ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-luğa ve Şîḥâhu’l-‘Arabiyye*, 3/907.

uğrattık.”³²⁷ ayetindeki *el-be’sâu* (البأساء) lafzının *el-bü’s* (البؤس) kelimesinden alındığını ve *şiddetli fakirlik ve yoksulluk* manasına geldiğini bildirmiştir.³²⁸

“Eğer seni yalanlarsa de ki: ‘Rabbimiz geniş rahmet sahibidir; bununla birlikte O’nun suçlu topluluğa vereceği ceza da geri çevrilmez.’”³²⁹ Bu ayette ise *bü’s* kelimesiyle aynı kökten gelen *be’s* lafzı, *azab ve ceza* manalarında kullanılmıştır.³³⁰

Kur’an-ı Kerim *be’s* kelimesini hakiki manada fakirlik olarak kullanmakla beraber daha çok azap olarak manevî anlamda kullanmıştır.³³¹

6.5. Dank

Sözlükte, dar geçim, fakirlik, darlık, sıkıntı anlamlarına gelmektedir.³³² Araplar *dank* kelimesini biriktirmek anlamında kullanmıştır. Nitekim *et biriktiren bir kadına* امرأة ضناك ifadesi kullanılmıştır.³³³

Kur’an’da bu kelime yalnızca bir yerde geçmektedir.³³⁴ O da “Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşır ederiz.”³³⁵ ayetidir. Taberî bu ayetteki sıkıntılı hayatın, dünyada mı kabirde mi yoksa ahirette mi olacağı konusunda farklı görüşler olduğunu bildirmiştir.³³⁶ Buradan hareketle ayetteki meşakkatin hem dünyevî hem de uhrevî olması muhtemeldir. Ancak ayetin devamından hareketle bu darlığın manevî anlamda bir darlık olduğu anlaşılmaktadır.

6.6. Darr

Darr kelimesi Arapçada *za-ra-ra* (ضرر) kökünden gelmektedir. Sözlükte, zarar, hasar, ziyan, kayıp gibi manalara gelmektedir.³³⁷ *Zurr* (الضرر) kelimesi de aynı kökten gelip kötü hal ve fakirlik manalarına gelmektedir.³³⁸ Deyim olarak *darr* kelimesi bir

³²⁷ el-En’âm, 6/42.

³²⁸ Râzî, Mefâtîhu’l-Ğayb, 9/431.

³²⁹ el-En’âm, 6/147.

³³⁰ Râzî, Mefâtîhu’l-Ğayb, 10/234.

³³¹ el- A’râf, 7/165; el-Mü’mîn, 40/84; el-Enbiyâ, 21/12.

³³² Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğaribi’l-Kur’ân, 626; el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu’l-Muḥîṭ Tercümesi* (el-Oḳyânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ḳâmûşî’l-muḥîṭ), 5/4265.

³³³ İbn Fâris, *Mucmelu’l-luġa*, 3/374.

³³⁴ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 315.

³³⁵ Tâhâ, 20/124.

³³⁶ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*, 5/497.

³³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/42.

³³⁸ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu’l-Muḥîṭ Tercümesi* (el-Oḳyânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ḳâmûşî’l-muḥîṭ), 3/2125.

kimseyi zarara uğratmak demektir.³³⁹ Isfahânî darr kelimesine *kötü haldir* diyerek, kötü halin birkaç farklı manada kullanıldığını söylemiştir:

- a. İlim, fazilet ve iffetin azlığı.
- b. Organların olmaması veya eksikliği.
- c. Mal ve makam eksikliği.³⁴⁰

Darr kelimesi anlam itibarıyla zaruriyet ve krizi de içine almaktadır.³⁴¹ Bu kelime Kur'an'da farklı formlarıyla 73 defa zikredilmiştir.³⁴² “Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlar, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmekte olanlara eşit olamazlar.”³⁴³ Bu ayette *darar* lafzı genel manada *özür sahibi* olarak çevrilmiştir. Zemahşerî bu lafzın, *körlük*, *topallık*, *yatalaklık* gibi özürlere olduğunu söylemiştir.³⁴⁴

Kur'an'ın “Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, ‘Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?’ demeye başladılar.”³⁴⁵ ayetinde ise *mübalağa ism-i fâil* kalıbında *zarrâu ضراء* gelmiş olup, fakirlik, yoksulluk, şer ve afet manalarına gelmektedir.³⁴⁶

6.7. Meskene

Meskene kelimesi sözlükte, hiçbir şeye sahip olmayan kişiye denir ve fakirden daha aşağı seviyededir.³⁴⁷ Fakirlik, insanın hareketlerini kısıtladığı için *miskin* denmiştir.³⁴⁸ Ayrıca Araplar, meskene kelimesini *sakin*, *zayıf*, *ağırbaşlı* kişiler için kullanmıştır. Ancak meskene kelimesinin yaygın anlamı *yoksulluktur*.³⁴⁹

Meskene kelimesi Türkçeye *miskinlik*, *tembellik* olarak geçmiş olup *çok uyuşuk olan kimseler* için kullanılmıştır.³⁵⁰

³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu 'l- 'Arab*, 4/43.

³⁴⁰ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġaribi'l-Kur'ân, 613-614.

³⁴¹ Tahânevî, *Keşşâfu İştilâhâtı 'l-Funûn ve 'l- 'Ulûm*, 1113.

³⁴² Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 311.

³⁴³ en-Nisâ, 4/95.

³⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hâkâikü Ġavâmiđi 't-tenzîl*, 2/236.

³⁴⁵ el-Bakara, 2/214.

³⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu 'l-Ġayb*, 5/73.

³⁴⁷ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġaribi'l-Kur'ân, 505; Tahânevî, *Keşşâfu İştilâhâtı 'l-Funûn ve 'l- 'Ulûm*, 1538.

³⁴⁸ el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûşu 'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okyânûşu 'l-basîṭ fî tercemeti 'l-kâmûşi 'l-muĥîṭ)*, 6/5394.

³⁴⁹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-luġa*, 10/42.

³⁵⁰ “<https://kurankelimeleri.com/sin/sin-kef-nun/>” (Erişim 25 Mart 2024).

Meskene kelimesi Kur'an'da 2 defa zikredilmiştir.³⁵¹ “...Üzerlerine zillet ve meskenet damgası vuruldu...”³⁵² ayetindeki *meskenet* aşağılık, yoksulluk demektir. Bu alçaklık ya hakiki olarak zaten kendilerinde vardır ya da cizyelerinin artırılmasından korkmaları gibi hallerle kendini gösterir.³⁵³ “...Onlar Allah'ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı...”³⁵⁴ Yine bu ayette de *meskene* kelimesi yoksulluk olarak çevrilmiştir.

Verilen bilgiler doğrultusunda Kur'an'da *meskene* kelimesi genel anlamda hakiki anlamda *yoksulluk* anlamında kullanılmıştır. Ancak Türkçede daha çok *tembellik* anlamında kullanılmaktadır. Araplardaki kullanımına bakıldığında Türkçedekine yakın kullanımı bulunmakla birlikte yoksulluk anlamının daha çok yaygınlık kazandığı söylenebilir.

6.8. İmlâk

İmlâk kelimesi Arapçada *me-le-ka* (ملق) kökünden gelen if'âl babının mastarıdır. Sözlükte ise, fakirleşmek, mahvetmek, sefaletе düşmek manalarına gelmektedir.³⁵⁵ Arapçada, insan fakir düştüğü zaman, *adam fakir düştü* anlamında *الملق الرجل* denilirdi.³⁵⁶

İmlâk kelimesi Kur'an'da yalnızca 2 defa zikredilmiştir.³⁵⁷ Zira “De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin...”³⁵⁸ ayetinde fakirlik korkusundan dolayı çocuklarını öldüren cahiliye Araplarının bu tavrı *imlâk* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bir diğer ayette de yine cahiliyenin aynı tavrı aynı lafızla ifade edilmiştir.³⁵⁹

İmlâk kelimesinin Kur'an'daki kullanımına bakıldığında cahiliye Araplarının fakirleşme korkusundan takındıkları tavrı ifade etmek için kullanıldığı söylenebilir.

³⁵¹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 267.

³⁵² el-Bakara, 2/61.

³⁵³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/143.

³⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/112.

³⁵⁵ el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Okyânûsu'l-basîṭ fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muḥîṭ)*, 5/4167.

³⁵⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/149.

³⁵⁷ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 491.

³⁵⁸ el-En'âm, 6/151.

³⁵⁹ el-İsrâ, 17/31.

Kur'an-ı Kerim, cahiliye Araplarının takındıkları bu tavırdan sakınmalarını, kendi aşına oldukları lafızla ifade etmiştir.

7. Kazanca Vurgu Yapan Kelimeler

7.1. Kesb

Kesb kavramı *ke-se-be* (كسب) kökünden türemiş mastardır. Sözlükte, rızık talep etmek, mal kazanmak, tahsil etmek anlamlarına gelmektedir.³⁶⁰ İnsanın mal kazanmak ve onda kâr etmek gibi bir fayda elde edeceğini düşündüğü şeyleri elde etmesidir.³⁶¹

Araplar, bir adam ailesi için mal veya yiyecek elde ettiğinde *رجل كسوب* ifadesini kullanmışlardır.³⁶² Yine, *falancadan gelir/mal elde ettim* anlamında *كسب الرجل مالا* ifadesini kullanmışlardır.³⁶³ Kesb kavramı Türkçeye *kazanç* olarak geçmiş olup, *satılan bir mal, yapılan bir iş karşılığında elde edilen para* demektir.³⁶⁴

Kesb kavramı Kur'an'da 67 defa zikredilmiştir.³⁶⁵ Nitekim “*Kim bir kötülük işler de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte bu kimseler cehennemliktirler.*”³⁶⁶ ayetinde kesb kavramı, *kim büyük günah işlerse* manasındadır.³⁶⁷ Yine aynı bağlamda kesb kavramı, Nûr suresinde³⁶⁸ *günah kazanma* anlamında kullanılmıştır.³⁶⁹ Bu ayetlerde Allah-u Teâlâ kesb kavramını manevî anlamda kullanmıştır.

Kur'an'ın “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz olanlarından verin.*”³⁷⁰ Bu ayette kesb kelimesi *kazanılan mal* anlamındadır.³⁷¹

Kur'an-ı Kerim kesb kelimesini hem maddi hem de manevî anlamda kullanmıştır. Veriler doğrultusunda *manevî* anlamının daha çok kullanıldığı söylenebilir. Hem

³⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 1/716; İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 5/179.

³⁶¹ Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, 910.

³⁶² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10/48.

³⁶³ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 5/179.

³⁶⁴ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2036.

³⁶⁵ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 434.

³⁶⁶ el-Bakara, 2/81.

³⁶⁷ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haġâîkı Ğavâmiği't-tenzîl*, 1/428.

³⁶⁸ en-Nûr, 24/11.

³⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âġkâmi'l-Kur'ân*, 12/315.

³⁷⁰ el-Bakara, 2/267.

³⁷¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ġayb*, 5/504.

Türkçede hem de Arapçadaki kullanımına bakıldığında manevî anlamda bir kullanımın olmadığı görülmektedir.

7.2. Rızık

Rızık kavramı, *ra-ze-ka* (رزق) kökünden türemiş mastardır. Hayır, dünyevî veya dinî bağış, pay, mideye ulaşan ve onunla beslenen şey, Allah'ın hayvana (yani canlı varlıklara) yemesi için var ettiği besin, kendisiyle faydalanılan şey gibi anlamlara gelmektedir.³⁷²

Terim anlamı olarak rızık, ihtiyaca yetecek miktarda, aylık ya da günlük olarak, askerlere, hâkimlere, müftü, imam ve müezzinlere ve diğer görevlilere beytûlmalden ayrılan gıda ve eşyalara denir.³⁷³

Rızık kavramı Türkçeye *rızık* olarak geçmiş olup, *Allah'ın bütün yarattıklarına verdiği nimet* anlamındadır.³⁷⁴

Rızık kavramı, Kur'an-ı Kerim'de farklı formlarda 123 defa zikredilmiştir.³⁷⁵ “Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.”³⁷⁶ ayetinde, Allah'ın nasip ettiği, rızık diye adlandırılan şeylerdir.³⁷⁷ Kur'an'ın birçok ayetinde de bu manada geçmektedir.

Rızık kavramı bazen ismi fâil kalıbında gelmiş olup Allah'a nispet edilmiştir: “Şüphesiz rızık veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır.”³⁷⁸ Bu ayette rızık kavramı, *rezzâk* (رزاق) şeklinde mübalağa ismi fâil kalıbında gelmiş olup, çokça rızık veren anlamındadır. Fahrüddîn Râzî bu lafzı şöyle açıklamıştır: هو الرزاق ifadesi, Allah'ın hiç kimseden rızık istemediğinin göstergesidir. Çünkü zaten rızık veren Allah'tır.³⁷⁹

“Size verilen rızka yalanlamayla mı karşılık veriyorsunuz?”³⁸⁰ Bu ayetin, *Kur'an'dan nasibiniz yalancılıkla itham etmekten ibaret mi olacak veya yalancılıkla ithamı bir rızık, bir gıda yahut geçim kaynağı mı görüyorsunuz?* manasında olduğu

³⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 10/115; Râğib el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'an*, 425.

³⁷³ Munâvî, *et-Tevkîf 'Alâ Muhimmâtî't-Te'ârîf*, 177.

³⁷⁴ “<https://kurankelimeleri.com/ra/ra-ze-kaf/>” (Erişim 25 Mart 2024).

³⁷⁵ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 227.

³⁷⁶ el-Mâide, 5/88.

³⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaîkî Gâvâmiği't-tenzîl*, 2/532.

³⁷⁸ ez-Zâriyât, 51/58.

³⁷⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 20/401-402.

³⁸⁰ el-Vâkıa, 56/82.

söylenmiştir.³⁸¹ Bazı müfessirler bu ifadeyi, *Sizler, verilen o nimetlerin şükrü olarak, ‘falanca yıldızın batışından ötürü bize yağmur yağdı’ demeyi mi uygun buluyorsunuz* şeklinde yorumlamışlardır.³⁸² Bu, rızkın şükrünü, Allah’a değil de bir yıldızla yapılması gerektiğine inananlara yönelik bir sorudur.³⁸³ Zira bunlar, rızkın yıldızdan geldiğine inananlardır.

Kur’an-ı Kerim rızk kavramını hakiki manada kullarına verdiği her türlü nimetler için kullanmıştır. Arapça ve Türkçedeki kullanımlarının da aynı olduğu görülmektedir.

7.3.Ribh

Ribh kavramı *ra-be-ħa* (ربح) kökünden gelmektedir. Ticarete kazanç elde etmek, ticaret için tabir edilen at ve deve sürüsü, alışverişten kaynaklanan artış anlamlarına gelmektedir.³⁸⁴

Daha geniş bir tanımla ribh kavramı, bir işten elde edilen her türlü fayda için kullanılmış olup, bu fayda bazen tüccara bazen de ticarete dayandırmaktır.³⁸⁵ Ribh kavramı, Kur’an’da sadece bir yerde zikredilmiştir.³⁸⁶ Nitekim sadece, “*Bu sebeple ticaretleri kâr etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır.*”³⁸⁷ ayetinde zikredilmiş olup, bu kavram ticarete nispet edilmiştir. Ayetteki *ticaretleri kâr etmedi* kısmı *kâfir ve münafıklar, körlüğü, şaşkınlığı, korkuyu ve ürkekliği basirete, istikamete ve güven içinde olmaya tercih edip alışverişlerinde kâr etmediler* manasındadır.³⁸⁸

8. Haksız Kazanca Vurgu Yapan Kelimeler

8.1. Ribâ

Ribâ kavramı Arapçada *re-be-ve* (ربو) kökünden türeyen illetli bir kelimedir. Sözlükte, bir nesnenin şişip kabarması, tepe, artış, fazlalık, yükseklik, nema anlamlarına

³⁸¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/231.

³⁸² Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, 21/260.

³⁸³ Muhammed Ali es-Şâbûnî, *Şafvetü’t-Tefâsir* (Mektebetü’l-’Asriyye, 2020), 3/1275.

³⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-’Arab*, 2/442; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, 3/23; Râğib el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi’l-Ġur’ân*, 409.

³⁸⁵ el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu’l-Muĥîṭ Tercümesi* (*el-Okÿânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ġâmûşi’l-muĥîṭ*), 2/1122.

³⁸⁶ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 219.

³⁸⁷ el-Bakara, 2/16.

³⁸⁸ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Ġur’ân*, 1/134.

gelmektedir.³⁸⁹ Istılahta ise bir malın çalışmaksızın aslından fazla olması ve fâiz anlamındadır.³⁹⁰

Ribâ kavramı Türkçeye *faiz*³⁹¹ olarak geçmiştir ve *işletmek için ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri* anlamındadır. Kapitalist ekonomide ise paranın kullanım bedelidir.³⁹²

Cahiliye Araplarındaki ribâ daha çok *ribe'n-nesîe* denilen şekilde gerçekleşmekteydi. Borçlu olan kişinin borç müddetinin sonunda *bana biraz daha süre ver, ben de borç miktarını artırayım* demesi şeklinde olmuştur.³⁹³ Araplar, bir kimse faizle alışveriş yaptığında ona *أربى الرجل* ifadesini,³⁹⁴ bir şey arttıığında *ربا الشيء يربو* ifadesini kullanmışlardır.³⁹⁵

Ribâ kavramı Kur'an'da 8 defa zikredilmiştir.³⁹⁶ Nitekim “*Fâiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimseler gibi kalkarlar.*”³⁹⁷ ayetinde ribâ kavramı faiz ile alışveriş yaparak Allah'ın yasakladığı şekilde malı artırmak olarak terim anlamıyla kullanılmıştır.³⁹⁸

“*İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz.*”³⁹⁹ Bu ayette ribâ kelimesi hem kavram olarak *faiz* anlamında hem de sözlük anlamı olarak *artış* anlamında kullanılmıştır.

Ribâ kavramının geçtiği ayetler incelendiğinde *faiz* ve *artış* anlamının ön plana çıktığı söylenebilir. Ribâda bir artış söz konusudur. Ancak bu artış hak edilen bir amel karşılığı değildir. Bu bağlamda hem Arap toplumlarının kullanımı hem de Türkçedeki kullanımın aynı manada olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla Kur'an'ın ribâ kavramını kullanımıyla diğer kullanımlar birbiriyle örtüşmektedir.

³⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 14/304; Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân, 412.

³⁹⁰ 'Umâra, *Kâmûşu'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye*, 240.

³⁹¹ “<https://kurankelimeleri.com/ra/ra-be-vav/>” (Erişim 25 Mart 2024).

³⁹² Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1123.

³⁹³ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 2/483.

³⁹⁴ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l- Arabiyye*, 6/2350.

³⁹⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/195.

³⁹⁶ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 220.

³⁹⁷ el-Bakara, 2/275.

³⁹⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 6/6.

³⁹⁹ er-Rûm, 30/39.

8.2. Ğull

Ğull kelimesi Arapçada *ga-le-le* غل kökünden gelmektedir. Kök itibariyle *ihanet etmek, bir şeyi gizlice almak* anlamındadır.⁴⁰⁰ Bu kelime Araplarda özellikle ganimete karşı ihanet edildiğinde kullanılmıştır.⁴⁰¹

Araplar ğull kelimesini genel olarak alışveriş, hibe, emanet, ödünç gibi akitlerde aldatma için kullanmışlardır.⁴⁰² Yine Araplarda kurban kesiminde, kurbanı kesen kişi, kurbanın derisinde et bırakırsa, *hayvanı kesen ve derisini yüzen kimse aldattı/hainlik yaptı* anlamında اغلّ الجازر والبالغ ifadesi kullanılırdı.⁴⁰³

Ğull kelimesi Kur'an'ın bir ayetinde farklı formlarda ve ihanet etmek anlamında 3 defa zikredilmiştir.⁴⁰⁴ “Hiçbir peygamber savaşanların hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir...”⁴⁰⁵

Ğull kelimesinin ayetteki kullanımına bakıldığında Arapların kullanımıyla aynı olduğu görülmektedir. Nitekim Araplarda kişi ganimetten bir şey aldığı zaman غلّ شيء denilirdi.⁴⁰⁶ Ğull kelimesinin Türkçede doğrudan bir kullanımı yoktur.

9. Malın Helâk Olmasına Vurgu Yapan Kelimeler

9.1. Helâk

Helâk kelimesi, yok olmak, ölmek, telef olmak, çöküş, anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁷ Râgıb el-İsfahânî helâk kavramının 3 farklı manada kullanıldığını bildirmiştir: Bir şeyin kaybedilmesi, bir şeyin şekil değiştirmesi veya bozulması ve ölüm.⁴⁰⁸

Kur'an'da helâk kavramı 68 defa zikredilmiş olup genel manada helâk olmak, ölmek, telef olmak, felâkete uğramak, mahvolmak, toptan kökünü kazımak anlamlarına

⁴⁰⁰ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 5/1784.

⁴⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/500.

⁴⁰² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 11/279.

⁴⁰³ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 5/1785.

⁴⁰⁴ “<https://kurankelimeleri.com/gayin/gayin-lam-lam/>” (Erişim 24 Mart 2024).

⁴⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/161.

⁴⁰⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 3/116.

⁴⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/503; İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğa*, 6/62.

⁴⁰⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, 1118.

gelmektedir.⁴⁰⁹ Bu manaların dışında “*Pek çok mal harcadım.*”⁴¹⁰ ayetinde helâk kavramı harcamak manasındadır.

Yine “*Eğer biz bundan önce onları bir azapla helâk etmiş olsaydık mutlaka şöyle diyeceklerdi: ‘Ey rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de şu zillet ve rezillik başımıza gelmeden önce ona uymuş olsaydık.*”⁴¹¹ ayetinden helâk edilmenin nübüvveti inkârla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılabilmektedir.⁴¹²

Bu bilgiler ışığında helâk kavramı, hem dünyevî anlamdaki bir çöküş veya yok olma hem de insanın yapmış olduğu amellerden ötürü ahirette mahvedici acı bir azaba uğraması anlamındadır.

9.2. İsrâf

İsrâf kelimesi, Arapçada *se-ra-fe* سرف kökünden gelen if‘âl babının mastarıdır. Sözlükte, insanın işlerinde orta yoldan sapması, haddi aşmak, malı boşa harcamak, boş amaçlar uğruna çok mal harcamak demektir.⁴¹³ Malı boşa harcayan kimseye ise *müsrif* denmektedir.⁴¹⁴

Istılahta israf, nafakada sınırı aşmak, insanın helâl olan şeyden ihtiyaç miktarından fazla yemesi, ölçüde aşırı gitmek anlamlarına gelmektedir.⁴¹⁵ Buradan anlaşılıyor ki israf kavramı yalnızca maddî değil, manevî konuda da aşırıya gitmek ve gereksiz harcamaktır. Nitekim Zemahşerî (ö. 538/1143) *seref* kelimesinin anlamını nafaka ve diğer şeylerde haddi aşmak olarak belirtmiştir.⁴¹⁶

İsrâf kavramı, Kur’an-ı Kerim’de değişik formlarıyla birçok yerde geçmektedir. Tâhâ Suresi’nin “*Haddi aşanı, Rabbinin ayetlerine iman etmeyeni işte biz, böyle cezalandırırız.*”⁴¹⁷ ayetindeki *haddi aşan* kısmı hak dine karşı olan haddi aşma tezahürü olan tutum ve tevhid inancından sapmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴¹⁸

⁴⁰⁹ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, 537.

⁴¹⁰ el-Beled, 90/6.

⁴¹¹ Tâhâ, 20/134.

⁴¹² Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân ve İ‘râbuhu*, 3/381.

⁴¹³ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi’l-Kur‘ân, 493.

⁴¹⁴ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûşu’l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okÿânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ĳâmûşî’l-muĥîṭ)*, 4/3730; ‘Umâra, *Ķâmûşu’l-muşṭalahâti’l-iĳtişâdiyye fî’l-ĳazâratî’l-İslâmiyye*, 49.

⁴¹⁵ Cürĳânî, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, 21.

⁴¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Ħaĳâiĳi Ğavâmiĳi’t-tenzîl*, 2/661.

⁴¹⁷ Tâhâ, 20/127.

⁴¹⁸ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Kur‘ân*, 5/499.

Yine başka bir ayette israf kavramı *hasat zamanı da hakkını verin ve israf etmeyin*.⁴¹⁹ şeklinde geçmektedir. Bu ayette Allah, haddi aşma anlamına gelen bütün israfları yasaklamış olup Allah'ın koyduğu miktarın altına inmekle de üstüne çıkmakla israf olacağını bildirmiştir. Bu anlam israf kavramının bilinen en meşhur manasıdır.

Verilen bilgiler neticesinde israf kavramının Kur'an'da hem maddi hem manevi anlamda kullanıldığı görülmektedir. İsfraf kavramı Türkçede daha çok maddi anlamda savurganlık, tutumsuzluk manasındadır.⁴²⁰

9.3. Hüsrân

Hüsrân kavramı, *ha-si-re* (خسر) kökünden türeyen mastardır. Lügatte, kayba uğramak, zarara uğramak, bir nesneyi eksiltmek, sermayenin azalması, batmak, zarar ziyana uğramak demektir. Ticarete zarar edene *hâsir* denmiştir.⁴²¹

Kur'an'da hüsrân kavramı, dünya ve ahiret mutluluğundan mahrum kalıp ziyana uğramak demektir.⁴²² Bu bağlamda Kur'an'daki şu ayet, hüsrân kavramını özetlemektedir: “*Kesin olan şu ki, asıl hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyan edecek olanlardır. Bilesiniz ki kesin hüsrân işte budur!*”⁴²³ Bu kavram, Kur'an'da hem ticarî açıdan hem de uhrevî açıdan zarar etme anlamında kullanılmıştır.⁴²⁴

Kur'an-ı Kerim'de farklı şekillerde 65 defa zikredilmiş olup 3 farklı manada kullanılmıştır.⁴²⁵ Nitekim “*Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur.*”⁴²⁶ ayetinde hüsrân, zarara uğramak anlamındadır.⁴²⁷

Hüsrân kavramı, Kur'an'ın, “*Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.*”⁴²⁸ ayetinde, teraziye eksik tartmak veya tartıyı noksan yapmak manasındadır.⁴²⁹ Hüsrân kavramının Kur'an'daki üçüncü anlamı ise: “*Bu durum karşısında Allah'a karşı âsi*

⁴¹⁹ el-En'âm, 6/141.

⁴²⁰ “<https://kurankelimeleri.com/sin/sin-ra-fe/>” (Erişim 25 Mart 2024).

⁴²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/238; Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 340.

⁴²² Mustafa Sinanoğlu, “<https://islamansiklopedisi.org.tr/husran>”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2024).

⁴²³ ez-Zümer, 39/15.

⁴²⁴ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 340.

⁴²⁵ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 179.

⁴²⁶ en-Nisâ, 4/119.

⁴²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*, 5/492.

⁴²⁸ er-Rahmân, 55/9.

⁴²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkı Ğavâmiği't-tenzîl*, 6/502.

olursam beni Allah'a karşı kim korur? (Size uyarsam) benim ancak zararımı arttırırsınız."⁴³⁰ ayetinde ise hüsrân kavramı, tef'îl babının mastarı formunda gelmiş olup, *amellerime zarar verir ve onları geçersiz hale getirirsiniz* anlamındadır.⁴³¹

10. Malın Başkasından Esirgenmesine Vurgu Yapan Kelimeler

10.1. Buhl (Cimrilik)

Buhl kelimesi sözlük anlamı olarak, cimri olmak, nimetleri, ihtiyaçları, esirgenmesi doğru olmayacak kişilerden esirgemek, men etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴³² Bâhil (باخل) cimrilik yapan, bahîl (بخيل) ise çokça cimrilik yapan kimseye denir. Buhl kelimesinin zıttı cömertliktir.⁴³³

Araplar, bir kimse malını herkesten hatta ailesinden dahi sakındığından ona *baḥîl* lafzını kullanmışlardır.⁴³⁴ Türkçede ise doğrudan *buhl* kelimesinin kullanımı olmamakla birlikte *tamahkâr*, *çok cimri* şeklinde çevrilmiştir.⁴³⁵

Buhl kelimesi türevleriyle Kur'an'da 12 defa geçmektedir.⁴³⁶ Kur'an'da cimrilik, hem başkasına karşı⁴³⁷ hem de kişinin kendisine karşı yapmış olduğu cimrilik olarak geçmektedir. *"İşte siz Allah yolunda harcama yapmaya çağrılıyorsunuz, fakat içinizden bir kısmı cimrilik ediyor. Hâlbuki cimrilik eden ancak kendine karşı cimrilik etmiş olur."*⁴³⁸

Buhl kelimesinin Arapça ve Türkçe kullanımları incelendiğinde Kur'an'daki kullanımla aynı olduğu söylenebilir. Ancak Kur'an-ı Kerim bu kelimeyi *manevi* anlamda da kullanmıştır.

10.2. Şuḥḥ

Şuḥḥ kelimesi, *şe-ḥa-ḥa* (شح) kökünden türemiş mastardır. Sözlükte hırslı bir şekilde cimri olmak, en şiddetli cimrilik, âdet haline getirilen hırsla birlikte cimrilik

⁴³⁰ Hûd, 11/63.

⁴³¹ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf 'an Haḳâîkı Ğavâmiḍi 't-tenzîl*, 3/436.

⁴³² Zemaḥşerî, *el-Keşşâf 'an Haḳâîkı Ğavâmiḍi 't-tenzîl*, 1/123.

⁴³³ 'Umâra, *Ḳâmûşu 'l-muṣṭalahâti 'l-iktisâdiyye fi 'l-hazâratî 'l-İslâmiyye*, 83; el-Fîrûzâbâdî, *Ḳâmûşu 'l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Okÿânûşu 'l-basîṭ fi tercemeti 'l-ḳâmûşî 'l-muḥîṭ)*, 5/4345.

⁴³⁴ İbn Dureyd, *Cemheretu 'l-Luġa*, 1/292.

⁴³⁵ "https://kurankelimeleri.com/be/be-hi-lam/" (Erişim 25 Mart 2024).

⁴³⁶ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 82.

⁴³⁷ Âl-i İmrân, 3/180; en-Nisâ, 4/37; et-Tevbe, 9/76.

⁴³⁸ Muhammed, 47/38.

anlamlarına gelmektedir.⁴³⁹ Aşırı cimrilik yapan kimseye *şahîh*⁴⁴⁰ bu kelimenin çoğulu ise *eşihha ve şihah* şeklindedir.⁴⁴¹

Şuhh kelimesi, Kur'an'da 3 yerde mastar olarak, 2 yerde *eşihha* şeklinde çoğul olarak geçmektedir.⁴⁴² Nitekim “*Nefisler de cimriliğe meyillidir.*”⁴⁴³ ayetinde *şuhh* kalıbında gelmiştir. Bu ayette cimrilik, cimriliğin hiçbir zaman kaybolmadan sürekli bulunması ve bencilliğin nefsin doğasında var olması anlamında kullanılmıştır.⁴⁴⁴

Şuhh kelimesi genel manada cimrilik anlamına gelmektedir. Ancak bu kısımda buhl kavramıyla arasında ince bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda buhl kelimesi şuhh kelimesinden daha hususîdir. Araplarda da bu şekilde kullanılmıştır.⁴⁴⁵

11. Malın Karşılıksız Verilmesine Vurgu Yapan Kelimeler

11.1. İnfak

İnfak kavramı Arapçada *ne-fe-ka* (نفق) kökünden türeyen if'al babının mastarıdır. Sözlükte *ne-fe-ka* köküyle, tünel, malı iyi satmak, bir nesnenin tükenmesi, malın kaybedilmesi veya azlığı, tükenen şey, harcanmış mal anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁶ If'al babı bu kelimeyi geçişli hale getirip, malı elden çıkarmak, sona erdirmek gibi anlamlar yüklemiştir.⁴⁴⁷ İstılahta ise, hayatın devamı için ihtiyaç duyulan şey, bir şeyin bağımlı olduğu şey, tasadduk etmek demektir.⁴⁴⁸

Genel anlamıyla infak, Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması demektir.⁴⁴⁹

Kur'an'da infak kavramı farklı kök ve türevleriyle 111 defa zikredilmiştir.⁴⁵⁰ Kur'an bu kavramı genel anlamda harcamak, sadaka vermek anlamlarında kullanmıştır. Ancak birçok defa farklı anlamlarda da kullanmıştır. Genel manada kullanıldığına örnek

⁴³⁹ Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân, 541.

⁴⁴⁰ el-Fîrûzâbâdî, *Ġâmûşu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ġâmûşu'l-muĥîṭ)*, 2/1156.

⁴⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/495.

⁴⁴² “<https://kurankelimeleri.com/sin-2/sin-ha-ha/>” (Erişim 25 Mart 2024).

⁴⁴³ en-Nisâ, 4/128.

⁴⁴⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Haġâîķi Ġavâmiḍi't-tenzîl*, 2/286.

⁴⁴⁵ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luġa ve Şihâhu'l-Arabiyye*, 1/378.

⁴⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10/358; Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân, 1078.

⁴⁴⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-luġa*, 9/156.

⁴⁴⁸ Tahânevî, *Keşşâfu İştilâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm*, 97.

⁴⁴⁹ Mustafa Çağrı, “<https://islamansiklopedisi.org.tr/infak>”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 07 Nisan 2023).

⁴⁵⁰ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 521.

verilecek olursa: “*Sana ne harçayacaklarını soruyorlar. De ki: Harçayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır.*”⁴⁵¹ ayetinde, infak kavramı harcamak anlamındadır.

İnfak kavramının genel itibariyle harcamak anlamına geldiği bilgisine varılmıştır. Kur'an'a göre bu harcama, yardım etmek, karşılığında bir şey elde etmek veya şahsi ve ailevî ihtiyaçları gidermek için yapılır.⁴⁵² Nitekim “*Sarf ettikleri az veya çok herhangi bir mal ve Allah yolunda aştıkları herhangi bir vadi onlar için yazılıp tespit edilir ki Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırsın.*”⁴⁵³ ayetindeki harcamanın Allah katında bir karşılığının olduğudur.⁴⁵⁴ Bu amaç uğruna insanlar savaşımış ve Allah yolunda mallarından harcama yapmışlardır.

Ayetler ışığında görülmektedir ki infak, gerek Allah rızası için gerekse dünyalık için bir malın harcanması veya tüketilmesi demektir. Ancak infak edenin, aslında sadece Allah rızasını (yani uhrevî karşılığını) umarak bunu yapması gerektiğini söylemek, yanlış olmayacaktır. Uhrevî amaçlar için yapılan infakın, dünyevî olarak temel hedefi, sermayenin tabana yayılması, fakir ve muhtaçların da kısmen sermayeden faydalanabilmesidir.⁴⁵⁵ Sermaye, malların harcanması gibi olgular, infak kavramının, ekonomiyle alakalı bir kavram olduğunu göstermektedir.

Cahiliye Araplarında infak kelimesi daha çok maddi anlamda kullanılmaktaydı. Nitekim onlar, bir kimse atını sattığında bunu, *infak* tabiriyle ifade ediyorlardı. Yani harcamak manasına kullanıyorlardı. Ayrıca İsrâ suresinde geçen *haşyetel-infâk*⁴⁵⁶ ifadesi *mal endişesi* anlamındadır.⁴⁵⁷

11.2. Zekât

Zekât kavramı *ze-ke-ve* (زكو) kökünden türeyen mastardır. Lügate, artma, kazanç, saflık, dürüstlük anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁸ Malı temizlediğinden dolayı temizlik

⁴⁵¹ el-Bakara, 2/215.

⁴⁵² Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 522.

⁴⁵³ et-Tevbe, 9/121.

⁴⁵⁴ et-Taberî, *Câmi 'u 'l-beyân fî te'vîli 'l-Kur'ân*, 4/382.

⁴⁵⁵ Cengiz Güneş, “Kur'an'da Ticaretin Uhrevî Boyutu” 5/1 (2019), 112.

⁴⁵⁶ el-İsrâ, 17/100.

⁴⁵⁷ Ezherî, *Tehzîbu 'l-luğa*, 9/156.

⁴⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, 14/358.

anlamına da gelmektedir.⁴⁵⁹ Isfahânî'ye göre bu kelimenin asıl anlamı, Yüce Allah'ın bereketinden kaynaklanan artıştır.⁴⁶⁰

Terim anlamı olarak ise, Allah'ın kullarına ödemeyi farz kıldığı, belli bir miktar mal demektir. Zekât, vezin itibariyle salât gibidir.⁴⁶¹ Nitekim bu iki vezin, “*Namazı kılın zekâtı verin.*”⁴⁶² ayetinde olduğu gibi birçok ayette birlikte zikredilmiştir: Her iki kavram da aynı anlamda kullanılabilir. ⁴⁶³

Zekât kavramı Kur'an'da birçok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bununla birlikte Kur'an'da farklı formlarıyla 59 defa zikredilmiştir.⁴⁶⁴ “*Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı içinizden hiçbir kimse günden asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır.*”⁴⁶⁵ ayetinde zekâ (زكاة) kalıbında ve bu kalıbın muzarî formunda gelerek, arınmak ve arındırmak manalarına gelmektedir. Yine başka ayette, temize çıkarma anlamında da kullanılmıştır.⁴⁶⁶ Nitekim Cuma suresinde şöyle buyrulmuştur: “*Ümmîlere, kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen odur.*”⁴⁶⁷

Kur'an'ın “*Nihâyet bir gence rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Mûsâ dedi ki: ‘Masum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın öldürdün ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!’*”⁴⁶⁸ ayetinde ise, زكية (masum) kelimesi, günahsız, tertemiz anlamındadır.⁴⁶⁹

Zekât kavramı, malların artıp eksilmesi açısından ribâ ile zıt anlamlı olduğu düşünülebilir. Zira “*İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (manevi kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.*”⁴⁷⁰ ayetinde, faizli verilen malların, Allah katında artmayacağı, temizlenmeyeceği ve Allah'ın, bunun karşılığında

⁴⁵⁹ 'Umâra, *Kâmûşu'l-muştalâhâtî'l-iktisâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye*, 269.

⁴⁶⁰ Râğıb el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 459.

⁴⁶¹ Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Serhi'l-Kebîr*, 1/254.

⁴⁶² el-Bakara, 2/43.

⁴⁶³ Tahânevî, *Keşşâfu İştîlâhâtî'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, 907.

⁴⁶⁴ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 244.

⁴⁶⁵ en-Nûr, 24/21.

⁴⁶⁶ el-Bakara, 2/129; Âl-i İmrân, 3/77; en-Nisâ, 4/49; en-Necm, 53/32.

⁴⁶⁷ el-Cuma, 62/2.

⁴⁶⁸ el-Kehf, 18/74.

⁴⁶⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkı Ğavâmiği't-tenzîl*, 4/100.

⁴⁷⁰ er-Rûm, 30/39.

sevap vermeyeceği bildirilmiştir. Fakat Allah rızası için zekât verenlerin manevî kârlarının kat kat arttığı bildirilmiştir. Yüce Allah, ribâyı kabul etmez ve arttırmaz, zekâtı kabul eder ve on kat fazlası ya da daha da fazla katlarıyla mükâfatlandırır.⁴⁷¹

Ayetler ışığında Kur'an'ın zekât kavramını dini bir görev olarak kullanmasının yanı sıra daha çok manevî anlamda kullandığı söylenebilir. Kur'an zekât kavramını *arınmak, temizlemek* anlamında kullanmıştır. Bu anlamı Allah rızası için harcanan mal üzerinden kullanmıştır. Arap toplumlarındaki kullanım da aynıdır.⁴⁷²

11.3. Sadaka

Sadaka kavramı, doğruluk manasına gelen sıdk kavramının kökünden türemiştir. Sözlükte, ihtiyacı olanlara verilen bağış, gönüllü verilen mal, fakirlere Allah rızası için verilen şey, gösteriş yapmaksızın doğruluk ve ihlâsla verilen mal, Allah Teâlâ tarafından karşılığında sevap verilen mal anlamlarına gelmektedir.⁴⁷³

Sadaka, zekâta göre daha kapsamlıdır.⁴⁷⁴ Zekâta sadaka dense de aslında sadaka gönüllü; zekât ise zorunlu olarak verilen maldır. Zekâta sadaka denilmesi iki yöndendir: Birisi malın arındırılması ile sıhhate ve kemâle delâlet etmesi, diğeri de zekât verenin imanda sıdk ve samimiyet sahibi olmasına delâlet etmesidir.⁴⁷⁵

Sadaka kavramı, Kur'an'da farklı formlarıyla 25 defa zikredilmiştir.⁴⁷⁶ “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!”⁴⁷⁷ ayetindeki sadaka, malların bereketlenip artması anlamındaki zekât, manasındadır.⁴⁷⁸

“Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse afiyetle yiyin”⁴⁷⁹ ayetindeki şadukât (صدقات) lafzı, sadaka kavramının cemisi olup, mehirler demektir.⁴⁸⁰ Sadaka kavramı, “Yaralamalarda da kısas

⁴⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmî'l-Kur'an*, 13/493.

⁴⁷² Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğaribi's-Serhi'l-Kebîr*, 1/254.

⁴⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10/196; Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, 585; Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 138; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûşu'l-Muhît Tercümesi (el-Okyânûşu'l-basîf fî tercemeti'l-kâmûşu'l-muhît)*, 5/4065.

⁴⁷⁴ Tahânevî, *Keşşâfu İştîlâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulûm*, 1074.

⁴⁷⁵ Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, 585.

⁴⁷⁶ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, 300.

⁴⁷⁷ et-Tevbe, 9/103.

⁴⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkı Ğavâmiği't-tenzîl*, 3/176.

⁴⁷⁹ en-Nisâ, 4/4.

⁴⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hağâîkı Ğavâmiği't-tenzîl*, 2/28.

*vardır. Kim kisası bağışlarsa bu kendisi için kefarete olur.*⁴⁸¹ ayetinde ise bağışlama anlamındadır.⁴⁸² Bu ayette Kur'an-ı Kerim sadaka kavramını manevî anlamda kullanmıştır.

11.4. Hayr

Hayr kelimesi, *ha-ye-ra* (خير) kökünden gelen mastardır. Lügatte, iyi, mükemmel, herkesin elde etmek istediği şey, hayranlık uyandırıcı, tercih edilen şey, lütuf, kendisinde fayda bulunan mal anlamlarına gelmektedir.⁴⁸³

Hayr varılması sevilen, istenilen şey olmakla birlikte iki türdür: Biri hayrı mutlaktır ki, o bizzat nesnenin daima kendisinin istenilen veya sevilen bir şey olması; ikincisi ise hayrı mukayyettir, o da insanın kendisinde bulunan iyi şeylerdir.⁴⁸⁴ İsfahânî hayrı mutlağı şöyle açıklamıştır: Mutlak hayır, karma hayırdır. Bu, bir şeyin, biri için hayır, başkası içinse şer olabilen şeydir.⁴⁸⁵ Nitekim Kur'an'da, *“Sanıyorlar mı ki, onlara mal ve evlatlar verirken yalnızca iyilikleri için çırpınıyoruz!”*⁴⁸⁶ ayetinde kendilerine verilen hayırların aslında onlar için şer olduğu bildirilmektedir.

İzutsu'ya göre hayr kelimesi, oldukça geniş kapsamlı bir terim olmakla birlikte, her bakımdan değerli, kullanışlı, faydalı ve makbul görülen neredeyse her şeyin karşılığıdır.⁴⁸⁷

Hayr kelimesi Kur'an'da farklı türevleriyle 196 defa zikredilmiştir.⁴⁸⁸ Hayr kavramı hem dünyevî hem de uhrevî anlamda kullanılmaktadır. Nitekim *“Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye hayr (mal) bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.”*⁴⁸⁹ ayetinde, geride bırakılan dünyalık mal anlamındadır.⁴⁹⁰

⁴⁸¹ el-Mâide, 5/45.

⁴⁸² Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 585.

⁴⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/266; Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 364.

⁴⁸⁴ el-Fîrûzâbâdî, *Ķâmûsu'l-Muĥîṭ Tercümesi (el-Okÿânûsu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ĳâmûṣi'l-muĥîṭ)*, 2/1925.

⁴⁸⁵ Râğib el-İşfehânî, el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, 365.

⁴⁸⁶ el-Mü'minûn, 23/56.

⁴⁸⁷ Toshîhiko İzutsu, *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 328.

⁴⁸⁸ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügatı*, 193.

⁴⁸⁹ el-Bakara, 2/180.

⁴⁹⁰ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 1/420.

“Süleyman şöyle demişti: Bunlar öyle hoşuma gitti ki, güneş tamamen gözden kayboluncaya kadar Rabbimi zikretmekten beni alıkoydu.”⁴⁹¹ ayetinde yine genel manada dünyalık mal anlamındadır. Ancak ayeti kerimenin siyak sibakına göre buradaki malın, Hazret-i Süleyman’ı meşgul eden atlar,⁴⁹² olduğu anlaşılmaktadır.

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara, ‘Rabbiniz size ne indirdi?’ diye sorulur. Onlar ‘Hayır indirdi’ derler. Bu dünyada iyilik yapanlara güzel sonuçlar vardır. Ahiret yurdu daha da hayırlıdır. Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzel!”⁴⁹³ ayetinde, müminlerin cevabı olan *Hayır indirdi* kısmındaki hayr, doğru ve gerçek bilgiler manasındadır.⁴⁹⁴

Hayr kavramıyla mal kavramı bazen birbirlerinin yerine kullanılabilir.⁴⁹⁵ “Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın tam olarak alacaksınız.”⁴⁹⁶ Bu ayette hayr doğrudan mal anlamında kullanılmıştır.⁴⁹⁷

Arapların hayr kelimesini kullanımları incelendiğinde daha çok ahlaki anlamda iyilik, güzellik olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında mahsullerine iyi gelen yağmur gibi her türlü şey için de hayr kelimesini kullanmışlardır.⁴⁹⁸

Verilen bilgiler neticesinde Kur’an’ın, hayr kelimesini hem maddi anlamda mal olarak hem de manevi anlamda iyilik olarak kullandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra cahiliye Araplarındaki kullanım daha çok manevi anlamdadır. Ancak nadiren de olsa maddi anlamda kullanmışlardır.

⁴⁹¹ Sâd, 38/32.

⁴⁹² Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hağâîkı Ğavâmiği’t-tenzîl*, 5/842.

⁴⁹³ en-Nahl, 16/30.

⁴⁹⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/391.

⁴⁹⁵ İzutsu, *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, 329.

⁴⁹⁶ el-Bakara, 2/272.

⁴⁹⁷ Yahyâ b. Sellâm, *et-Teşârîf li-Tefsîri’l-Ķur’ân mimmâ İštebehet Esmâuhu ve Taşarrafet Me’ânih*, 1/174.

⁴⁹⁸ Ezherî, *Tehzîbu’l-luĝa*, 8/120.

11.5. İhsan

İhsan kelimesi, *ḥa-se-ne* (حسن) kökünden gelen if‘âl babının mastarıdır. Sözlükte, hayır işleme, sadaka verme, iyilik yapmak veya bir şeyi güzelleştirmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁹⁹

Izutsu, ihsan kavramını bilinen manalarından farklı açıklamıştır: En genel anlamıyla ‘güzellik yapmak’ demektir. Fakat Kur’an’da bu kelime esas itibariyle iki özel ‘güzellik’ için kullanılmaktadır ki, bunlar, Allah’a gönülden bağlılık ve bundan kaynaklanan bütün amellerdir.⁵⁰⁰

İsfahânî’ye göre ihsan kavramı, başkasına iyilik ve işini güzel yapmak manasında çift yönlüdür.⁵⁰¹ “*Sonra iyilik edenlere (nimetimizi) tamamlamak ve her şeyi açıklamak için, bir hidayet ve rahmet olmak üzere Mûsâ’ya kitabı indirdik ki rablerinin huzuruna varacaklarına inansınlar.*”⁵⁰² ayetinin izahı, *dünyada iyilik işleyen Musa’ya nimetimizi tamamladık* şeklinde olduğunda,⁵⁰³ ayetteki ihsan kavramının, başkalarına iyilik yapmak olduğu manası anlaşılmaktadır.

“*Onlar (takva sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.*”⁵⁰⁴ ayetinde ihsan kavramı, ismi fâil kalıbında gelmiş olup, işin güzel yapılması anlamındadır. İzutsu, bu ayet doğrultusunda ihsanın semantik içeriğini, takvanın belirlediğini ve muhsin kelimesinin, gönülden bağlılıkla işlenen çeşitli amellerin failini ifade etmek için kullanılan muttakinin eş anlamlısı olduğunu bildirmiştir.⁵⁰⁵

İhsan kavramı, Kur’an’ın, “*Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.*”⁵⁰⁶ ayetinde, infak kavramıyla birlikte zikredilmiştir. Zira Kurtubî bu ayeti şöyle açıklamıştır: Yüce

⁴⁹⁹ el-Fîrûzâbâdî, *Ḳâmûşu’l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Oḳyânûşu’l-basîṭ fî tercemeti’l-ḳâmûşî’l-muḥîṭ)*, 6/5324.

⁵⁰⁰ İzutsu, *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, 337.

⁵⁰¹ Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi’l-Ḳur’ân*, 285.

⁵⁰² el-En’âm, 6/154.

⁵⁰³ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Ḳur’ân*, 3/585.

⁵⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/134.

⁵⁰⁵ İzutsu, *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, 337.

⁵⁰⁶ el-Bakara, 2/195.

Allah'ın, 'İhsan ediniz' buyruğu ile kastedilen, itaat uğrunda infakta bulunmanız halinde ihsan ediniz, demektir.⁵⁰⁷

Kur'an-ı Kerim, ihsan kelimesini çok geniş çaplı kullanmıştır. Zira Allah için iyilik yapmak, harcama yapmak, ana babaya iyilik yapmak gibi fiillerin tamamını *ihsan* kelimesiyle ifade etmiştir.

İhsan kelimesinin, Arap toplumlarındaki ve günümüz Türkçesindeki anlamları incelendiğinde bu kelimenin Kur'an'da olduğu kadar geniş çaplı kullanımının olmadığı söylenebilir. Genel manada bir kimseye iyilikte bulunmak, gönlünden gelerek bir şeyler vermek, bağışta bulunma anlamında kullanıldığı söylenebilir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmî'l-Kur'ân*, 3/31.

⁵⁰⁸ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 4041.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim hem dini hem de sosyal hayata rehberlik eden bir kaynaktır. Bununla birlikte içerisinde toplumsal adalete, zekât, infak gibi sosyal yardımlaşma ilkelerine ve ticaret etiğine dair yönlendirmeler barındırmaktadır.

Bu çalışma, Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin çok yönlü analizini gerçekleştirmek için bir çerçeve sağlamıştır. İlgili kelimelerin sözlük anlamları, kök anlamları üzerinde yapılan incelemeler, Kur'an'daki bu kelimelerin zengin ve derin anlam dünyasını anlamaya yardımcı olmaktadır.

İlk olarak cahiliye Araplarının bu kelimeleri nasıl kullandığına odaklanarak, Kur'an'daki kullanımının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulmuştur. Bu, kelimelerin tarihsel ve kültürel bağlamını anlamaya ve Kur'an'daki mesajların nasıl algılandığını anlamaya yardımcı olmak için yapılmıştır. Daha sonra, Kur'an'da ekonomiyle alakalı kelimelerin günümüzde nasıl kullanıldığına odaklanılarak, Kur'an'daki kullanımlarıyla arasındaki bağlam incelenmiştir.

Çalışma, Kur'an'daki ekonomiyle alakalı kelimelerin farklı kültürler ve toplumlar arasında nasıl yorumlandığına dair bilgiler sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma, ilgili kelimelerin kültürel ve tarihsel bağlamlarda nasıl şekillendiğini sunmaktadır.

Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin incelenmesinde semantik analiz, önemli bir yere sahiptir. Ana konu, anlamları ve kullanımları itibarıyla Kur'an'da ekonomiyle alakalı kelimeler olmasına rağmen, semantik metodun, çalışmanın genel amacına ve içeriğine oldukça katkı sağladığını vurgulamak gerekir.

Semantik analiz, Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin sadece yüzeysel anlamlarını değil, aynı zamanda bu kelimelerin derin anlamlarını ortaya çıkarma noktasında yardımcı olmuştur. Ayrıca ilgili kelimelerin kullanımları ve anlamları arasındaki bağlamı ortaya koymada semantik analizin önemini belirtmek gerekir.

Daha önce semantik alanda yapılmış çalışmalar ve ticaretle ilgili kavramların farklı açılardan incelenmiş olmasına rağmen, ekonomiyle alakalı kelimelerin detaylı bir semantik analizi yapılmamıştır. Çalışma, bu bağlamda, Kur'an'da geçen ekonomiyle

alakalı kelimelerin semantik analizine ve ilgili kelimelerin farklı açılardan incelenmiş olduğu literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anlamları ve kullanımları itibariyle Kur'an'da geçen ekonomiyle alakalı kelimelerin incelenmesi üzerine yapılan bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak farklı kültürel ve dini bağlamlarda ekonomik eşitliğin nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı üzerine çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Bağçeci, Muhiddin. “<https://islamansiklopedisi.org.tr/ecir>” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 01 Mayıs 2023)
- Bebek, Adil. “<https://islamansiklopedisi.org.tr/ceza#1>” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 04 Nisan 2023)
- Belâsi, Muhammed es-Seyyid Ali el-. “Arap Dili Semantiği”. çev. Celalettin Divlekçi 4 (1997), 72.
- Beydâvî, Ebû Sa’îd ‘Abdullâh b. ‘Omer el-Şîrâzî el-. *Envâru’-t-Tenzîl ve Esrâru’-t-Te’vîl*. thk. Muhammed ‘Abdurrahman el-Mar‘aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1418.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.
- Birişik, Abdülhamit. “<https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran>” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 20 Şubat 2024)
- Cürcânî, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu’t-Ta’rîfât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Çağrıçı, Mustafa. “<https://islamansiklopedisi.org.tr/infak>”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 07 Nisan 2023)
- Çanga, Mahmud. *Kur’an-ı Kerim Lugatı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Demirci, Muhsin. *Kur’an Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayınları, 1996.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*. thk. Aḥmed ‘Abdulḡafûr ‘Atṭâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâ’în, 1407/1987.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu’l-Luğa*. thk. Muhammed ‘Avḍ Mir‘ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 2001.

Feyyûmî, Ebû'l-‘Abbâs Aḥmed b. Muḥammed b. ‘Alî el-Ḥamevî el-. *el-Miṣbâḥu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Şerḥi'l-Kebîr*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-‘İlmiyye, ts.

Fîrûzâbâdî, Medüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-. *Ḳâmûşu'l-Muḥîṭ Tercümesi (el-Oḳyânûşu'l-basîṭ fî tercemeti'l-ḳâmûşi'l-muḥîṭ)*. çev. Ahmed Âsım Efendi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Gül, Ali Rıza. “İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri” 51/2 (2010).

Güneş, Cengiz. “Kur'an'da Ticaretin Uhrevî Boyutu” 5/1 (2019), 112.

Güneş, Cengiz. 1 “Kur'an'ın Ticaret Dili ve Kavramları” 2 (2019).

Hilâl, Abdulgaffar. *‘İlmu'l-luga beyne'l-kadîm ve'l-hadîs*. Mısır: Hukûku't-tab' ve'n-neşr, 1986.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

İbn 'Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye li'n-neşr, 1984.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luġa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.

İbn Fâris, Ebû'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî. *Mucmelu'l-Luġa*. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.

İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisân'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Korzybski, Alfred. *Science and Sanity*. New York: Institute of General Semantics, 1994.

Kurmuş, Orhan. *Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu*. Ankara: Savaş Yayınları, 1982.

Ḳurtubî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥazrecî el-. *el-Câmi‘ li-Âḥkâmi’l-Ḳur’ân*. thk. Aḥmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş. 2 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısrîyye, 1384/1964.

Mâturîdî, Ebû Manşûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te’vilâtü’l-Kur’an*. çev. Kemal Sandıkçı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Mennâ’u’l-Ḳattân. *Mebâhiş fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*. Beyrût: Mektebetü’l-ma’ârif, 2000.

Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr-i Kebîr*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.

Munâvî, Zeynuddîn Muḥammed ‘Abdirraûf b. Tâcu’l-‘Ârifîn el-Ḥaddâdî el-. *et-Tevkîf ‘Alâ Muhimmâti’t-Te’ârif*. Kahire: y.y., 1410/1990.

Nesefî, Ebû’l-Berekât ‘Abdullâh b. Aḥmed en-. *Medâriku’t-Tenzîl ve Ḥaḳâîku’t-Te’vîl*. thk. Yûsuf ‘Alî Budeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Ṭayyib, 1419/1998.

Pakalın, Mehmet Zeki. 3 Cilt. Sözlük Dizisi 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Râğıb el-İşfehânî, Ebû’l-Ḳâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed er-. *el-Mufredât fî Ğarîbi’l-Ḳur’ân*. thk. Şafvân ‘Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk; Beyrut: ed-Dâru’s-Şâmiyye, 1412.

Râzî, Ebû ‘Abdillâh Faḥrûddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥuseyn er-. *Mefâtîhu’l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâşî’l-‘Arabî, 1420.

Şâbûnî, Muhammed Ali es-. *Şafvetü’t-Tefâsir*. Mektebetü’l-’Asriyye, 2020.

Sahillioğlu, Halil. “<https://islamansiklopedisi.org.tr/dinar>”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mart 2024)

Sinanoğlu, Mustafa. “<https://islamansiklopedisi.org.tr/husran>”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim 25 Mart 2024)

Şenses, Fikret. *İktisada Giriş*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017.

Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *İrşâdu'l-Fuḥûl ilâ Tahkîki'l-Hakki min 'İlmi'l-Uşûl*. thk. eş-Şeyh Ahmed 'İzzu 'Înâye. 2 Cilt. Dimaşk: y.y., 1419/1999.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Ca'fer et-. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. çev. Hasan Karakaya. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Tahânevî, Muhammed b. 'Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Şâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-. *Keşşâfu İşlâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*. thk. 'Alî Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996.

Temel, Nihat. "Kur'an Bütünlüğü İçinde Mal ve İnsan İlişkisi" 11/2 (2007).

'Umâra, Muhammed. *Kâmûşu'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fî'l-hazâratî'l-İslâmiyye*. Beyrût: Dâru's-şurûk, 1993.

Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sellâm el-Ḳayravânî. *et-Teşârif li-Tefsîri'l-Kur'ân mimmâ İştebehet Esmâuhu ve Taşarrafet Me'ânih*. thk. Hind Şiblî. b.y.: y.y., 1979.

Yakıt, İsmail. "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi" 1 (1994), 17.

Yâkût el-Hamevî, Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-Buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1995.

Yalçın, Ali. *Ekonomi ve Çalışma Hayatı Terimler Sözlüğü*. Ankara: Memur-sen Yayınları, 2016.

Yüce, Mehmet. "İslam Ekonomisinde Temel İlkeler".

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk ez-. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. thk. 'Abdulcelîl 'Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâikı Ğavâmiḍi 't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1376/1957.

“<https://kurankelimeleri.com/be/be-hi-lam/>” (Erişim 25 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/dal/dal-nun-ra/>” (Erişim 22 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/dal/dal-ra-he-mim/>” (Erişim 22 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/dal/dal-ye-nun/>” (Erişim 25 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/gayin/gayin-lam-lam/>” (Erişim 24 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/kaf/kaf-sad-dal/>” (Erişim 24 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/ra/ra-be-vav/>” (Erişim 25 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/ra/ra-ze-kaf/>” (Erişim 25 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/sin-2/sin-ha-ha/>” (Erişim 25 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/sin/sin-kef-nun/>” (Erişim 25 Mart 2024)

“<https://kurankelimeleri.com/sin/sin-ra-fe/>” (Erişim 25 Mart 2024)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Ebubekir ALPASLAN
Kişisel Bilgiler	Uyruğu: T.C. Doğum Tarihi ve Yeri: -
İletişim Bilgileri	E-posta: -
Öğrenim Bilgileri	Lise: 2011–2015 Tokat/Erbaa Anadolu İmam-Hatip Lisesi Lisans: 2016-2020 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Programı
İş Deneyimi	2019-halen: Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam-Hatip